

Celvetî Şeyhi Üsküdarlı Selâmî Ali Efendi ve Tarîkat-Nâmesi

DR. MUSTAFA TATCI

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

GİRİŞ

Üsküdar, sıradan bir semtin ismi değildir. Bu semt, tarihi yaşayan ve yaşatan bir kutlu beldedir. Bağrında yetişen kutsal gönüllü Hak dostlarıyla, dün ve bugün “âşıkların kiblesi” olan “Medine-i Üsküdar”, Türk İslâm kültürünün adeta canlı bir müzesi gibidir. İstanbul’u, anlamak, İstanbul’u şah damarından yakalamak isteyenler, Üsküdar’dan başlamak durumundadırlar. Zira, Üsküdar, İstanbul’un bir mukaddimesidir. Bu mukaddimeyi okumak için her halde bir ömür yetmez... Ecdâdın “Şerefü’l-mekân bi’l-mekân” dediği gibi, mekânın önemi tabii ki, mukimlerdendir. Bu coğrafyayı kutsallaştıran da üzerinde yaşayan insanlardan, bu insanların güzelliklerinden, ortaya koydukları eserlerden kaynaklanmaktadır. Üsküdar deyince, akla, Azîz Mahmud Hüdâyî, Muhammed Nasûhî ve Hâşim Baba gibi âbide şahsiyetler gelir.

Bu beldeyi besleyen manevî kaynaklardan birisi de XVII. yüzyıl mutasavvıflarından Celvetî Şeyhi Selâmî Ali Efendi’dir.

Selâmî Ali Efendi, Azîz Mahmud Hüdâyî erkânına müntesip bir Celvetîdir. Bu erkân içinde “Selâmiyye” adıyla bilinen şubenin de pîridir. Onun, Muğla’da başlayan hayat hikâyesi, medrese öğreniminden sonra İstanköy kadılığıyla devam etmiştir. Bu görevi sırasında tanıdığı Celvetî azîzlerinden Zâkir-zâde Abdullah Efendi (M. 1658), Mecnûn gönlüne Leylâ elini uzatınca, aşkta karar kılarak kâdılıktan istifa etmiştir. Kendisi bir dünya zengini olmasına rağmen fakr yolunu seçen Selâmî Efendi, kısa zamanda tasavvufî eğitimini tamamlayarak, önce Bursa’ya, sonra Üsküdar’daki Hüdâyî âsitânesine tayin olunmuştur. Celvetiyye er-

kâmı, Selâmî Ali Efendi döneminde, gerek merkezde ve gerekse taşrada geniş bir alanda irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Bunda Selâmî Efendi'nin Bursa'da ve Üsküdar'da inşa ettirdiği dört âsitânenin büyük rolü vardır. Bugün, hâlâ, Selâmî (Selâmsız) Mahallesi, Selâmî Çeşme, Selâmî Ali Efendi Camii, Selâmî Tekkesi gibi mekan ve eserlerde adının yaşaması, Mutasavvıfımızın büyüklüğünü ve tesirini gösterecek niteliktedir. Celvetîler içinde vahdet-i vücûd neşvesini öne çıkararak mutasavvıfımız, yaşadığı dönemde, Kâdızâdeliler hareketinin ileri gelenlerinden Hünkar Vâizi Vanî Mehmed Efendi'yle, yine kendisi gibi vahdet-i vücûdçu bir mutasavvıf olan Niyâzî-i Mısri'yle olan tartışmalarıyla gündeme gelmiştir. 1691 yılında vefat eden Selâmî Efendi'nin türbesi Kısıklı'da, Çamlıca'ya giden yolun üzerindedir.

Selâmî Ali Efendi, medreseli bir mutasavvıf olmakla birlikte yazmaya pek önem vermemiştir. Kaynaklarda ilâhîlerini içeren bir şiir mecmûasından bahsedilmekle birlikte, bu eser henüz ele geçmemiştir. Onun şimdilik bilinen tek eseri Celvetî/Selâmî erkânı ilm-i hâli niteliğindeki "Tarîkat-nâme"sidir. Mutasavvıfımız, bu risâlesinde özellikle Celvetiyye mensuplarına ait uygulamaları ana hatlarıyla ortaya koymakta, halifelerin müridlerine ve dervişlerine karşı davranışlarını; sülûklarında nelere dikkat etmeleri gerektiğini, günlük virdlerini, kıyafetlerini, tâc ve kisvelerini, halka ve Hakk'a karşı sorumluluklarını izah etmektedir. Risâlede, Celvetîlik kavramı dahil, bu erkânla ilgili bazı uygulamaların ince detayları verilmektedir. Bu hususlardan bazıları daha önce erkânın kurucusu Azîz Mahmud Hüdâyî tarafından "Tarîkat-nâme" adlı eserde dile getirilmiştir. Hüdâyî, söz konusu eserinde Yahyâ-yı Şirvanî'den beri uygulanagelen umûmî tarîkat adâbını özetlemektedir. Fakat Selâmî Efendi eserinde, bu umûmi adâb yanında Celvetiyye/Selâmiyye'deki uygulamaların detaylarını verdiği için Pîr'inin eserinden oldukça farklılık göstermektedir.

"Üsküdarlı Celvetî Selâmî Ali Efendi ve Tarîkat-nâmesi" adıyla yaptığımız bu çalışmada, Selâmî Ali Efendi hakkında ana kaynaklardan elde edilen biyografik bilgilerle mutasavvıfın Tarîkat-nâme adlı risâlesinin tahlili yapılmış ve çeviri metni verilmiştir. Selâmî'nin vakfettiği hayratlar için yazılan vakfiyye metni (bk. İstanbul Belediye Ktp. OE. Bl. Yz. Nr: 1557) tarihçiler tarafından ayrıca tahlil edilmelidir. Biz bu çalışmada vakfiyye metnini kullanmakla birlikte çeviri metnini vermedik.

ÜSKÜDARLI SELÂMÎ ALİ EFENDİ'NİN HAYATI

Doğum yeri, doğum tarihi, tahsili, şahsiyeti, tasavvufî hayatı ve tarîkati:

Celvetî şeyhlerinden olan Selâmî Ali Efendi, Menteşe(Muğla)'nin Kozyaka köyünde doğmuştur.¹ Doğum tarihi belli değildir.² Vakfiyyesinden, babasının adının İlyâs olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında ailesi hakkında her hangi bir bilgimiz yoktur.³

Selâmî Ali Efendi, kuzâttan (kâdı, hâkim) olup tahsilini tamamladıktan sonra, önce Kırkakça Medresesi'ne⁴ müderris, ardından İstanköy adasına müftü oldu⁵.

Selâmi Ali Efendi'nin Kâbri

Burada manevî ilimlere ve tasavvufa olan meyli sebebiyle müftülük ve kâdılık gibi resmi vazifeleri bırakarak Celvetî azîzlerinden Zâkir-zâde Abdullah Efendi'ye⁶ (H. 1068/M. 1658) intisâb etti.⁷ Seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra Bursa'ya irşad vazifesiyle gönderildi. Bursa'da bir zâviye inşa etti ve İstanbul'a gelinceye kadar orada kaldı.⁸ Divitçizâde⁹ Mehmed Efendi'nin vefâtıyla, Hüdâyî Âsitânesi şeyhliğinin boşalması üzerine, (H. 1090/M. 1679) senesinde İstanbul'a geldi.¹⁰ Pîr makamında yedinci post-nişîn olarak irşad görevini üstlendi.¹¹

Selâmî Efendi, Azîz Mahmud Hüdâyî erkânına müntesip bir Celvetî'dir. O, Celvetîliğin dört büyük şubesinden birisi olan ve kendi adıyla anılan Selâmiyye kolunun da Pîridir.

Celvetiyye tarîkati XVII. yüz yılda, başta Üsküdar'daki merkez âsitâne olmak üzere, Selâmî Efendi'nin yaptırmış olduğu üç tekkede faaliyet göstermiştir. Bunlar, Kısıklı Selâmî Ali Efendi Tekkesi, Selâmsız Selâmî Tekkesi, Acıbadem Selâmî Efendi Tekkeleridir.¹²

Selâmiyye'nin, ana kol Celvetiyye'den temel farkı zikir icrâ şekliyle alâkalı olduğu gibi, mensuplarının başlarına giydikleri tâclarının onyedilimli olmasıdır. Zira, Selâmî Ali Efendi, Celvetiyye'nin on üç terkli tâcını yeni bir yorum getirerek on yedi terke çıkarmıştır. Bu bilgi, Selâmî Efendi'nin Tarîkat-nâme'sinde ve Müstakîm-zâde'nin Risâletü't-Tâc adlı eserinde bulunmaktadır.

Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin Efendi (ö. 1787), Risâletü't-Tâc adlı eserinde Selâmî Ali Efendi'nin tarîkat tâcından bahsederken, bu tâcın remzî yönünü de belirterek şöyle demektedir:

“Selâmî Şeyh Ali Efendi kendi risâlesinde muharrer ve mezkûr elfaz-ı erba'anın (yani, Hayy; Âlîm; Mürîd; Kadîr isimlerinin) ve “İnnema'l-a'malü bi'n-niyât”

hadîsinin dahi ‘adedi hurûfudur ve Selâmî Şeyh Ali Efendi, kendi risâlesinde tahkîki üzere, kendi mazhar olduğu beş isim itibarıyla terk-i tâcını on yedi edip silsilesinden gelenler ol aded üzere terkli tâc çekerler. Ve hey’et-i destâr-ı Celvetiyye cem’ ve farkın cem’idir. Vech-i terki mestûr-ı cem’iyyet, vakfen yani arka semtine göre devirlerinin miyânları küşâde kılınmakla tefrike işaretdir.”¹³

Nurhan Atasoy’un incelemelerine göre, tarîkatler tarihinde on yedi terkli tâc-ı şerîfe daha önce ve sonra pek rastlanılmamaktadır.¹⁴

Hakkında bilgi veren kaynakların genellikle kendisini “hâlât-ı garîbe ile meşhûr, şedîd ve mehîb, ahvâl ve akvâli acîb”¹⁵ diye tarif ettiklerine bakılırsa, Selâmî Efendi’nin, sözünü esirgemeyen ve meczûp tabîatlı, muhatabını etkileyen, nazar sahibi biri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Bursalı İsmail Hakkı, Selâmî’yi Cennet Efendi ile karşılaştırır: “Cennet Efendi’nin eli kalem tutan bazı ilâhîler yazan biri olduğunu, ancak, Selâmî Efendi’nin eli kalem tutmamakla, ümmî gelip ümmî gitmekle birlikte, mânevî neş’ede Cennet Efendi’den üstün olduğunu”¹⁷ belirtir. Ancak, kaynakların ittifakla belirttiği gibi Selâmî Efendi medrese tahsili görmüştür. İsmail Hakkı’nın bunu bilmemesi düşünülemez. İsmail Hakkı bu ifadelerinde “ümmî” kelimesini, her halde, şeyhin, yazmadığını belirtmek için kullanmış olmalıdır.

Selâmî, Celvetiler içinde vahdet-i vücûd neşvesini öne çıkaran mutasavvıflardandır. Onun bu tavrı, diğer zühdi tasavvufu benimseyen Celvetilerce hoş karşılanmadığı için, tenkit edilmiştir.¹⁸

Selâmî Ali Efendi ile devrin şöhretli mutasavvıfı Niyâzî-i Mısrî arasında ve yine tasavvuf ve tarîkatlere karşı bir tutum sergileyen Kâdızâdelilerden Hünkâr Vâizi Vanî Mehmed Efendi’nin arasında -görüş ayrılıkları sebebiyle- 1681 tarihinde şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Hüseyin Vassâf Bey’in tesbitine göre, Hüdâyî Tekkesi’ndeki görevinin üçüncü senesinde¹⁹ bazı garazkâr insanların dedi-koduları ve Vanî Mehmet Efendi’nin arzusu doğrultusunda, Selâmî Efendi’nin meşîhati IV. Mehmet (1648-1687) tarafından kaldırılmış, fakat 1683 Viyana bozgunundan sonra, Vanî Mehmet Efendi’nin Bursa’nın Kestel köyüne sürülmesi üzerine 1684-5 tarihinde bir hatt-ı hümâyûn ile tekrar meşîhate getirilmiştir.²⁰ Hüseyin Vassâf Bey bu hadiseyi şu cümleleriyle anlatır:

“Hazret-i Selâmî hakkında isnâdâtın müfteriyâtdan ibâret olduğu tahakkuk edince, def’e şâne olarak 1095/1685’de Âsitâne-i Hz. Pîr’de şeyh oldu. Bu sırada Üsküdar’da Bağlarbaşı’nda kâin ve Selâmsız denilmekle meşhûr mahallede bir tekye ile mescid-i şerife ve Bülbülderesi ile Acıbadem’de birer câmi-i latîf ve Bulgurlu (M. 1690) ve Kısıklı’ya birer zâviye inşa edip vazifeliler tertîb eyledi.”²¹

Tekke şeyhleri ile Kâdı-zâdeliler arasında geçen uzun mücadele, Nâimâ Tarihi’nde geniş olarak anlatılmıştır. Hünkâr şeyhi olup Van’ın Hoşap kazasında doğan ve tahsilini orada tamamlayan Kâdı-zâdeliler’in temsilcisi Vanî Mehmet Efendi’nin tekke şeyhleri ile olan mücadelesinin tarihi eskilere dayanır.

Kaynaklardan öğrendiğimize göre Selâmî Efendi’nin Niyâzî-i Mısrî ile aralarında tasavvufî bazı konularda görüş farklılıkları vardır. Selâmî Efendi’nin Mısrî’ye gönderdiği mektubun mahiyetini bilemediğimizden ötürü bu ihtilafın sebebini bütün boyutlarıyla tayin etmek zordur.

Bursalı Mehmet Tahir konuyla ilgili olarak “İhtilâf-ı meşârib neticesi olarak Hazret-i Mısri ile beyenlerinde bazı mekâtib teâtî olunmuştur.”²² demekle yetinmiştir.

Hüseyin Vassâf, söz konusu görüş ayrılığının sebebini, Niyâzî-i Mısri'nin yazmış olduğu “Risâle-i Haseneyn”²³ adlı eserinde Hz. Hasan ve Hüseyin'in nübüvvetlerini iddia etmiş olmasına bağlar. Bir aralık Hüdâyî Dergâhı civârında bir evde oturmuş olan Mısri'nin eserini okuyan Şeyh Selâmî Efendi, Hz. Hasan ve Hüseyin'in risâletlerinin mümkün olamayacağını, “Fahr-ı âlem (s.a.v.) hatemü'l-enbiyâdır, Ondan sonra nübüvvet yoktur,” diyerek karşılık vermiş; bunun üzerine Hz. Mısri, Selâmî Efendi'ye şöyle bir cevap yazmıştır:

“Selâmî Efendi Hazretleri'ne

Es-Selâmu aleyküm kutbü'r-Rabbânî ve gavsü's-semedânî Heykel-i bürhânî Hz. Hüdâyî Efendi türbedârı Selâmî.

Eyi misin, hoş musun? Dolu musun boş musun? Kuru musun yaş mısın? Ne istersin bizim şâirliğimizden? Ne istersin bizim evliyâlığımızdan? Bilmez misin kişinin lisânı su'-i hâtimeye sebeptir.

Ayıptır, yeter!

Keşişan u Hahâmân

Yehûdân u Nasârân

Mısri-i Zamân

Kadem-i Hz. İsa (k.s.)”²⁴

Yine Vassâf'ın tesbitine göre, Selâmî Efendi'nin, Mısri'yi, II. Ahmed'e şikâyeti vâki olunca, Mısri, kaldığı evde iki ay boyunca hapse mahkûm olmuştur.²⁵

Diğer taraftan, Niyâzî-i Mısri'nin, Hızırye-i Cedîd adlı eserini yayınlayan Ali Toker, her hangi bir kaynak belirtmeden, Niyâzî ile Selâmî Ali Efendi arasındaki ihtilâfı şu kıssa ile nakletmektedir:

“Niyâzî Mısri Hazretleri, İstanbul'da oturdukları zaman Üsküdar'da ikâmet ediyorlardı. Dervişlerinden birisini Galata'daki meşhur çorbacı Rûm'dan bir tas çorba getirmesini istedi. Derviş Galata'ya vardığında, çorbanın üç beş saat sonra hazır olacağını öğrenince, tekrar Üsküdar'a geçip Selâmî Efendi dergâhına gidip, Orada zikir ile vakit geçirmeye başladı. Niyâzî-i Mısri hazretlerinin hakikatini idrâk edemediği anlaşılan Şeyh Selâmî Efendi, dervişe Şeyhi Mısri hakkında yakışsız sözler söylediler: “Hâlâ o haham ve keşişin yolunda mı yürüyeceksiniz?” diye yüce mürşid Mısri'ye sarfedilmeyecek sözler söyledi. Derviş vakiti gelince Selâmî Dergâhından ayrıldı. Galata'ya giderek çorbayı aldı. Şeyhi Azîz Mısri hazretlerine geldi. Bu duruma çok üzülen mürid, hiçbir şey söylemediği halde, şeyhi ona, şöyle söyledi: “Evladım biz senden bir çorba istedik, sen bize bir tas zehir getirdin!” Hazret o anda celâllenip Şimdi hemen git Şeyh Selâmî'ye bu mektubu ver dedi. Mektup şöyleydi: “Esselâmu aleyküm yâ Selâmî Efendi. Ne istiyorsun bizim hahamlığımızdan, keşişliğimizden! İnsanın lisânı sû-i hâtimesine sebep olur vesselâm!” Derviş mektubu alıp, Selâmî dergâhına gittiğinde Niyâzî Mısri hazretlerinin mektubunu Şeyh Selâmî Efendi'ye verir, Şeyh mektubu okur ve o anda Hakk'ın rahmetine kavuşur.”²⁶

Bu kıssa diğer kaynaklardan -şimdilik- tevsik edilememekle birlikte, aradaki ihtilafı ortaya koyması açısından önemlidir.

SELÂMÎ'NİN VEFATI

Selâmî Efendi, Safer 1103/1691 tarihinde vefat etmiş, vefatına, “Hitâb-ı elest” terkibiyle tarih düşürülmüştür.²⁷ Üsküdar’da, Kısıklı’da yaptırdığı Câmii kur-bunda Çamlıca’ya giden yolun solunda bulunan türbede medfûndur.²⁸ Rifâî şeyhlerinden Şeyh Hayrullah Tâceddîn Efendi, “asrının bir dânesi” dediği Selâmî’nin kâbrini, âşıkların edeble ziyâret etmesi gerektiğini şu beyitleriyle ifade eder:

Der Hakk-ı Hazret-i Ali Selâmî (k.s.)²⁹

Hubb-i Hayder’dir gönülde mefhar-ı âşıklardır
Maksadı hubb u rızâ’dır ehl-i aşk ferzânesi

Kıl zarîh-i pâkini her ân ziyâret bâ-edeb
Hazret-i Pîr-i Selâmî asrının bir dânesi

Selâmî Ali Efendi’nin türbesi, Belediye tarafından 1957 senesinde tamir ettirilmiştir. Burada bulunan dergâh 1912-1917 yıllarında yıkılmış, daha sonraları da ortadan kalkmıştır.³⁰ Dergâhın içindeki evler, Vakıflar İdaresi tarafından satılmıştır.

XVIII. asır Şabânîlerinden Tezkire-i Hâs isimli sûfîler tezkiresinin yazarı İstanbullu İbrahim Hâs Efendi (ö. 1762), adı geçen eserinde, Selâmî Efendi’nin dostlarından Şeyh Seyyid Abdulkâdir Efendi’den naklen, Şeyh’in vefatıyla ilgili olarak önemli bilgiler vermektedir. İbrahim Hâs’ın yazdığından anlaşılacağına göre, Şeyh vefat etmeden önce -her halde- merkez âsitânede bulunuyordu ki, “Biz bunda vefat etsek halk bizi omuzlarında götürmeye zahmet çekerler. Varalım merkadımızın yanında vefât edelim.” deyip, Kısıklı’ya, bugünkü türbesinin bulunduğu tekke ve türbeye gelmiştir. Burada keşkek yaptırıp gelene gidene üç gün yemek yedirmiş, her gelenin eline iki para vermiştir. Bu âdet bilâhare İstanbul ve Üsküdar’da meşhur olmuştur. Üç gün tamamlandıktan sonra Şeyh abdest almak istediğini bildirmiş, abdestini tazeledikten sonra tekrar oturduğu çadira götürülmüş, dervişlerin hatm-i tevhîde başlamalarından yarım saat sonra vefat etmiştir. İbrahim Hâs’ın konuyla ilgili Emir Hoca lakaplı Seyyid Abdülkadir Efendi’den naklettiği rivâyet şöyledir:

“Rivâyet olunur ki Şeyh Ali³¹ Selâmî Üsküdarî (k.s.) sâhibü’l-kerâme idi. Cezbe ehli ve keşf sâhibi idi. Âlim ve mücâhid idi. Kimseden münib değil idi. Tarîk-i Celvetiyye’yi ihtiyâr etmiş idi. Onun ehlibalarından Şeyh Seyyid Abdulkâdir (k.s.) -Emir Hace demekle ma’rûfdur.- Üsküdar’da Eski Vâlîde Câmî’i havlusunda mektebde olurdu. Halka lillah tabîblik ve kehhâllık (göz hekimliği) eyler idi. Lâkin tabîb-i Rabbânî idi. Şeyh Selâmî’den ulu idi. Ârif-i billâh idi. Merkad-i şerîfi yine Eski Vâlîde Câmî’inin mihrâbı önündeki bahçede, bahçe kapısına karîb mihrâb önünde medfûndur. Ol demişdir ki:

-Şeyh Selâmî çünkü hasta oldu, eyitdi:

-Biz bunda vefat etsek, halk bizi omuzlarında götürmeye zahmet çekerler. Varalım merkadımızın yanında vefât edelim.

-Araba, dedi. Arabasını getirdiler. Binip, şimdi merkadı olan mahalle getirdiler.- Ki, Çamlıca kurbinde ona “Kısık Tekye” derler.- Anda keşkek tabh etdirdi. Üsküdar ehline salâ olundu. Üç gün üç gece anda gelenler ta’âm yedikde eline iki pâra verirlerdi. İstanbul’da ve Üsküdar’da bu aded meşhûr oldu. Anda varıp keşkek yemedik adem nâdir kaldı. Çün üç gün tamâm oldu. Şeyh eyitdi.

-Âbdest aldırın, bana.

Sûfîler Şeyh’e âbdest aldırıldılar. Eyitdi:

-Beni yine şol çâdır içine götürün. Çâdırın eteklerini yere indirin. İçeri kimse gelmesin. Sûfîler tevhîde başlasınlar. Yarım sâat olunca gelin!

Pes, şeyhi çâdırının içine götürdüler. Ve çâdırın eteklerini yere indirdiler. Sûfîler çâdırın taşrasında tevhîde başladılar. Yarım sâat mikdârı olunca bir kerre zemîn şiddet ile hareket eyledi. Anda yirmi miktar koyunlar var idi ki keşkeğe konulan koyunlardan bâki kalmış idi. Ol şiddet-i hareketden ol koyunlar ürküp sûfîlerin üzerine uğradı. Bildiler ki, şeyh göçdü. Sûfîler çâdırın içine girip gördüler ki, göçmüş. Techîz ve tekfîni hâzır idi. Anda defneylediler. (k.s.)³²

SELÂMÎ’NİN ZİKİR USÛLÜ

Şeyh Selâmî’nin zikir usûlü, Cemâlettin Server Revnakoğlu tarafından şöyle tespit edilmiştir³³:

“Cemaatle namaz kılındıktan sonra halka teşkil edilerek, önce hep beraber sayısını şeyhin tâyin edeceği kadar istiğfâr getirilir. Şeyh Efendi, mihrâbın solunda kırmızı veya yeşil renkli postu üzerindedir. İstiğfâra müteakip kendisinin duyabileceği bir sesle “eüzü besmele” çektikten sonra “fa’lem ennehu lâ ilâhe illallah” der ve bu sesi cemaat tarafından duyulur. Müteakıben yalnız kendisi üç def’a kısa kısa “La ilahe illallah” çeker. Dördüncüde herkes katılır. Bu şekilde bir müddet devam ettikten sonra şeyh efendi, zikrin perdesini biraz daha hızlandırıp ilettilikten sonra, zâkirler istedikleri perde ile bir ilâhî okurlar. Şeyh Efendi bu sefer “Ya Allah!” diyerek ism-i celâl zikrini başlatır. İsm-i celâl zikri harf-i nidâ ile bir müddet devâm eder. Sonra, yalnız “Allah” şeklinde kısaltılarak bir süre de bu çekilir. Ara verilmeden zâkirler bir ilâhî daha okuduktan sonra bu sefer ism-i Hû’ya geçilir. Bu zikre önce devran açar gibi “ya Allah, Yâ Hû” diye girilir. Ve bir müddet geçince bu, “Allah Hû” şeklini alır. Perde perde yükselerek ve gittikçe hızlanarak devâm eder. En sonunda “Hû, Hû, Hû” demeye başlanır. Daha sıkıca ve daha hızlıca söylenen bu üç “Hû” ile zikir sona erer. Bir aşr-ı şerif okunur, müteakıben şeyh efendi, kısa bir dua yaparak “Fatıha” çeker. Şeyh efendi ayağa kalkmayacaksa “tekabbe’l-minna yâ Allah, Hû” der. Şeyh efendi “tekabbe’l-minnâ”yı söyleyince hazır bulunanlar hep beraber “ya Allah, Hû” derler. Bunu söylerken eller çapraz-vârî göğsün üstünde ve avuçlar omuz başlarında bulunur. Böylece bu da büyük bir gulgule ile edâ edildikten sonra yer öpülüp kalkılır. Zîrâ, artık

Selâmi Ali Efendi Câmii Fıstık Ağacı

zikir ve usûl bitmiştir. Namaz vakti girdiyse namaza durulur. Girmemiş ise der-
vişler kıdem sırasıyla tevhid-hânedan dışarıya çıkarlar. Eğer şeyh efendi ayağa
kalkacaksa o zaman oturularak okunulan kelime-i tevhîd, ism-i celâlden sonra
şeyhin yüksek sesle “Ya Allah Hû” demesiyle yer öpülüp ayağa kalkılır. Kesik ke-
sik, kısa kısa ve sert tavırdan devamlı okunan “İsm-i Hû” ayakta devam eder Fakat
devrânda olduğu gibi devrederek yürünmez herkes olduğu yerde durur. “İsm-i
Hû’nun söyleniş temposuna göre sağdan sola, soldan sağa hafifçe sallanılır. Bu
şekilde, zikir perde perde hızlanarak devam eder. Ve şeyh ayakta iken biter. Lâ-
kin kıyâmîlerde olduğu gibi öne arkaya gidip gelme yoktur. Şeyh efendinin iste-
ğine göre duâ ve gülbank da bazen ayakta yapılarak âyin sona erer.”

SELÂMÎ EFENDİ’NİN ÂSİTÂNELERİ VE CÂMİİ

Selâmî Efendi, varlıklı bir mutasavvıftır. Sağlığında bu servetinin tamamını hayır iş-
lerinde kullanmış, Bursa’da bir zaviye³⁴; Üsküdar Bağlarbaşı’nda bir tekke ve bir câ-
mi, Bülbülderesi ve Acıbadem’de birer tekke-câmi, Kısıklı’da bir zâviye inşâ etmiş³⁵,
diğer taraftan Bağlarbaşı-Fıstık ağacı arasında adına kurulan Selâmî Ali mahallesini,
bu cami ve dergâhların hizmetleri için vakfetmiştir. Hüseyin Vassâf, şeyhin ayrıca
“inşâ ve tamiren ihyâ eylediği çeşmelerin adedi kırka yakındır. Halen nâm-ı âlilerine
nisbetle mahalle ve tekke ve câmi ve çeşmeleri vardır,”³⁶ demektedir.

Selâmî Efendi’nin yaptırdığı tekke, câmi ve diğer hayratlar şunlardır:

1-Kısıklı Selâmî Ali Efendi Tekkesi ve Câmii

Bu tekke, Üsküdar, Kısıklı mahallesi, Selâmî Tekkesi Sokağı ile Selâmî Türbesi Sokağı kavşağında bulunmaktaydı.³⁷ Camii ve tekkenin bânisi, Celvetiyye Tarikatı'nın büyük şeyhlerinden biri olan Selâmî Ali Efendi'dir. Şeyhin, üzeri açık türbesi de buradadır. Câmii, Ali Efendi'nin vefatından birkaç ay sonra H. 1104/M. 1692 tarihinde tamamlanmıştır. Şeyhin, bu mescidin vazifelilerini tayine ömrü yetmemiştir. Kısa bir zaman sonra harap olan camii, Sultan I. Mahmut'un annesi Saliha Sultan tarafından H. 1123/M. 1711 tarihinde elden geçirilmiştir. Bu kadar kısa zamanda tamire ihtiyaç görüldüğüne göre câmii, ahşap yapılmış olmalıdır.

“Bu tekke ve mescid, Kısıklı'da, Büyükçamlıca yolunun üzerinde, yolun, Selâmî Tekkesi Sokağı ile birleştiği yerde ve sağ tarafta bulunuyordu. Yüksek bir mevkide yapıldığından fevkalâde güzel manzarası olan mabet, bir Celvetî Tekkesi olarak inşa edilmişti. Mescitten ayrı olarak inşa olunan dedegân odaları, aşhâne ve ahırlardan bugün eser kalmamıştır. Yalnız, Selâmî Ali Efendi'nin kabri, etrafını çeviren mezarlık ve namazgâh durmaktadır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar, Selâmî Ali Efendi Camii'ne, Kısıklı Caddesi'nden ayrılan toprak bir yoldan gidilirdi. Üst kısmı parke olan bu yol ile Nur Baba Sokağı'nın birleştiği yerde ve sol tarafta, ön yüzünde üç küçük ayna taşı bulunan kitâbesiz bir çeşme ve onun karşısında ise bir maslak vardır. Büyük hazneli çeşme, kesme taş ile kaplanmıştır. Tonoz çatısı üzerine kiremit döşenmiştir. Maslağın önünde, hayvan sulamaya yarayan yalaklar bulunmaktadır. Fakat bunlar dağıtılmıştır. Hemen arkasında da tonoz çatısı çökmüş olan bir su deposu vardır. Pek bakımsız olan ve kademeli olarak tanzim edilen bahçeden geçerek câmiye varılırdı. Bu eski ve tarihi yol, bugün terk edilmiştir.”³⁸

Ahmed Hasîb Efendi(ö. 1752) İstanbul Tekkelerini ele aldığı manzûm “Dergâh-nâme”sinde, Selâmî Tekkesi hakkında şu beyitleri yazmıştır:

Ziyâret ehline dârü'l-emânı
Müsellimdir Selâmî âsitânı³⁹

Ayin günü pazartesi, çarşamba ve cuma günleri⁴⁰ olan tekke, 1915 tarihlerinde çok harap durumda iken 1917 tarihinde yıkılmıştır. Tekkenin şeyhleri şunlardır:⁴¹

1-Şeyh Selâmî Ali Efendi. Vefatı H. 1103/M. 1691 olup kabri hazîredeki açık türbededir.

2-Selâmî Ali Efendi'nin halifesi Kayserili Şeyh Ahmed Efendi. Vefat tarihi belli değildir.

3-Selâmî Ali Efendi'nin halifesi, Niksarlı Şeyh el-hac Mehmed Efendi. Etrafı demir parmaklıklı sikkeli şâhidesi hazîrede olup kitâbesi şudur: Selâmî halifesi Âsitâne şeyhi Niksarî el-hac Mehmed Bin Mehmed ruhiçün el-Fatiha. H. 1153/M. 1740.

4-Şeyh Ahmed Efendi'nin oğlu Şeyh Halil Efendi. Taşı hazîrede olup H. 1214/M. 1799 tarihlidir.

5-Şeyh Mehmed Raşid Efendi. Vefatı, H. 1250/M. 1834 tarihindedir.

6-Şeyh el-hac Mustafa Şerafeddin Efendi. İbn-i Şeyh Abdullah Efendi. İbn-i Şeyh Raşid Efendi. Doğumu H. 1221/M. 1806 tarihinde olup H. 1271/M. 1854'te vefat etmiştir. Sikkeli şâhidesi hazîrededir.

7-Şeyh şerafeddin Efendi'nin oğlu Şeyh Ali Rıza Efendi. M. 1253/H.1837'de dünyaya gelmiş H. 1332/M. 1913 tarihinde vefat etmiştir.

8-Şeyh Mehmed Nurullah Efendi. Vefatı H. 1335/M. 1917'dir.

9-Şeyh Mustafa İzzeddin Efendi. Tekkenin son şeyhi olup vefat tarihi belli değildir.

Hazirede gömülü olan zevatın listesi Mehmet N. Haskan tarafından çıkarılmıştır.⁴²

2-Selâmsız, Şeyh Selâmî Efendi Tekkesi

Bu tekke, Üsküdar'da, Toygartepesi, Selâmî Ali Mahallesi, Kâtibim Azîz Bey Sokağı'nda bulunmaktaydı.⁴³ Selâmsız mahallesi⁴⁴ Selâmî Ali Efendi tarafından kurulmuştur. Mahalledeki caddenin adı yakın bir tarihte "Selâmî Ali Caddesi" olarak değiştirilmiştir. "Tekke kapısı"⁴⁵ ismiyle de anılan mevkideki Selâmsız (Selâmiyye) tekkesi ve müstemilâtı (28 Ağustos 1921) tarihinde çıkan yangında, yanmıştır. Bugün tekkenin yerine büyük bir câmi inşa edilmiştir.⁴⁶ Yanan tekke, mescid ve mahalde bulunan dükkânlar, hamam ve evler, Şeyh Selâmî Ali Efendi tarafından tahminen 1677 tarihinde yaptırılmıştır. Bilâhare tekkenin tevhidhânesine İzzet Ali Paşa (ö. 1734) tarafından minber eklenmiş ve müstemilâtı genişletilmiştir.⁴⁷ Tekkenin devran günü pazartesidir.⁴⁸ Selâmî dergâhlarının en önemlisi bu tekkedir.

Mehmet Nermi Haskan tekke hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Tekke, Üsküdar'da Selâmsız Tepesi'nde ve eski Tekke içi Sokağı yeni Kâtibim Azîz Efendi Sokağı üzerinde olup Selâmsız Hamamı Sokağı, Ethem Ağa Sokağı ile Tekkeiçi Sokağı'nın çevirdiği alanı kaplar. Sokağa ismi verilmiş olan Edhem Ağa, XIX. yüz yılın ikinci yarısında yaşamış bestekârlarımızdan olup Selâmî Ali Efendi Tekkesi'nin de zâkirbaşısı idi. Kabri, küçük hazîrede iken kaybolmuştur. Kanunî Edhem Ağa diye bilinen bu zat 1272 (1855) tarihinde vefat etmiştir. M. Raif Bey, "Mahallenin ortasını teşkil eden ve ufak bir meydandan ibaret bulunan tekke içi ve dedegân hücreleri mürûr-ı zaman ile harap olarak yerlerine yan yana haneler inşa edilerek semt yeni hali bulmuştur. Bu tesisattan ancak bir cami ile şadırvan ve Selâmî Hamamı denilen maruf bir büyücek hamam" kalmıştır.

Sicill-i Osmânî yazarı "Çamlıca'da bir mahalle-i cedîde binâ eyledi ki, el'an nâmına mensûpdur" demektedir. Burada Selâmî Ali Efendi Mahallesi kastedilmiştir ki, bugün Selâmsız semtidir. Çamlıca'da mahalle tesis edilmemiş, sadece tekke kurulmuştur.

Selâmsız mevkiindeki Selâmiyye Tekkesi'nin hangi tarihte yapıldığı belli değildir. Fakat hemen yakınında bulunan çeşmeyi H. 1088/ M.1677 yılında yaptırdığına göre mabedi de bu tarihlerde yaptırmış olmalıdır. Tekkenin civarı Selâmî Ali Efendi'nin yaptırmış olduğu dükkân, hamam ve evlerden sonra gelişmiş, Üsküdar'ın en makbul semtlerinden biri olmuştur. Selâmî ismi zamanla Selâmsız'a dönüşmüş ve koca bir bölgeye alem olmuştur. Selâmî Ali Efendi'nin ilk yaptırdığı tekke budur.

Yığma taştan yapılan tekkenin önündeki küçük hazîresi bakımlıdır. Tekke, hamam ve çeşme için su getirilmiştir. Bugün evler arasında ve bahçe içinde kalmış, kesme taştan yapılmış iki su haznesi mevcuttur. Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) kethüdası olan bir kadın 1138 (1725) tarihinde, Selâmî Ali Efendi Tekkesi'ne bir mermer abdest haznesi yaptırmıştır ki, kitâbesi şudur:

Ol müferrih Kethüda Kadın'ı Sultân Ahmed'in
Bu makâm u mevzû'ı ma'mûr idüp gör neyledi
Bu ferah-efzâ mahallin seyr idüp âbâdını
Sâidâ hayr-ı müferrih lafzı târîh eyledi

H. 1138

Tekkenin karşısında ve yolaşırı yerde, bugün de mevcut olan, meşhur 'Kâtibim şarkısı'nın ünlü kahramanı Kâtib Azîz Efendi'nin evi bulunmaktadır. Tekke İçi Sokağı'nın ismi, Kâtibim Azîz Efendi Sokağı olarak değiştirilmiştir.

Tekkenin yan tarafında, Kâtibim Azîz Efendi Sokağı ile Edhem Ağa Sokağı'nın birleştiği yerde, tekkenin ikinci şeyhi Köstendili Ali Alaeddin Efendi'nin açık türbesi mevcuttur. ⁴⁹

Hazîrede mevcut olan kabir şâhideleri Mehmet N. Haskan tarafından tesbit edilmiştir. ⁵⁰

Şeyh Selâmî Ali Efendi'nin yaptırdığı bu tekkeye şeyh olanlar şunlardır:⁵¹

1-Şeyh Seyyid Ali Fenâyî Efendi Kütahyavî. Selâmî Ali Efendi'nin halîfesidir. H.1126/M.1714'te meşîhati terk etmiş, yerine (M. 1722) tarihinde yeni bir şeyh tâyin edilmiştir.⁵² Kabri kendi tekkesindeki türbesindedir. Ö. 1158/ M. 1745.

2-Köstendili Ali Efendi. H. 1143/M.1730'da vefat etmiştir.

3-Pazarbaşı Şeyh el-hac Ömer Efendi. İnadiye Tekkesi şeyhi Yûsuf Nizâmeddin Efendi'nin oğludur. H. 1175/ M. 1761'de vefat etmiştir.

4-Şeyh Salih Efendi. Şeyh Ömer Efendi'nin oğludur. H. 1194 /M.1780 tarihinde vefat etmiştir.

5-Şeyh Hafız Mehmed Efendi. H. 1216/1801'de vefat etmiştir.

6-Şeyh İsmail Efendi. H. 1227/M. 1812'de vefat etmiştir.

7-Şeyh Mehmed Râşid Efendi. Üsküdarî Haşim Baba'nın halîfesidir. 110 yaşındayken H. 1250/ M. 1834 tarihinde vefat etmiştir. Tekke bu zat ile birlikte Celvetülüğün Haşimiyye koluna intikal etmiştir.

8-Şeyh Mehmed Râşid Efendi'nin oğlu Şeyh Seyyid Abdullah Efendi. H. 1196/M. 1782'de doğmuş, H. 1275/M. 1858 tarihinde vefat etmiştir.

9-Şeyh Ahmed Muhtar Efendi. H. 1305/ M. 1888'de vefat etmiştir.

Selâmsız'da, Selâmî Ali Efendi Camii Haziresi

3-Acıbadem (Fıstıkağacı) Selâmî Ali Efendi Tekkesi⁵³

Acıbadem Selâmî Ali Tekkesi, Üsküdar'da Selâmsız Caddesi üzerinde, bugün Fıstıkağacı adıyla bilinen bulunuyordu.⁵⁴ Tekke, Şeyh Selâmî Ali Efendi tarafından tesis edilmiş, vakfiyyesi 1684-1687'de tescil edilmiştir. Âyin günü Cumar-tesi⁵⁵ olan tekkenin Selâmî Efendi'den sonraki şeyhleri, sırasıyla şöyledir:

- 1-Ali Efendi (ö. ?).
- 2-Bandırılmazâde Şeyh Hamîd Efendi (ö. 1758).
- 3-Kemâl Efendi (ö. ?).
- 4-Göynüklü İbrahim Efendi (ö. ?).
- 5- Mevlevî İbrahim Dede (ö. ?).
- 6-Hafız Mehmed Emin Efendi (ö. 1812).

Tekkenin 1890 tarihindeki şeyhi Ahmed Efendi'dir.

Kaynaklarda "Acıbadem Tekkesi", "Bülbülderesi Tekkesi" veya "Şücâbağı Mescidi Tekkesi" gibi adlarla da anılmaktadır.⁵⁶ Tekkenin mevkiisiyle ilgili karışık bilgiler vardır. Konu hakkında Mehmet N. Haskan şu tesbitlerde bulunmaktadır: ⁵⁷ "Tekke, Gazi Caddesi, (eski Selâmsız Caddesi) üzerinde ve Ekmekçibaş Sokağı'nın sağ tarafındaki sette ve eski tramvay deposunun yerinde idi. Amerikan Kız Koleji bu tekkenin bahçesinden ayrılan arsa üzerine yapılmıştır. Tramvay deposu da 1911 tarihinde bu vakıf arsasının bir bölümü üzerine tesis edilmiş ve buna karşılık olarak, Kuruçeşme'deki arsaya şimdiki Selâmî Ali Efendi Camii yapılmıştır. Deponun sağ tarafındaki sokak, Vakıf Sokağı adını taşımaktadır. 1924 tarihinde mevcut olan tekke arsası bu tarihten sonra tramvay idaresine intikal etmiştir. Nâzım Bey, eserinde Arslan Ağa Çeşmesi su yolunu anlatırken suyun, "Bağlarbaşı'nda Acıbadem Dergâhı, bugün tramvay elektrik fabrikasının bulunduğu arazinin üst tarafından geçtiğini" söyleyerek tekkenin yerini belirtmiştir. Tekke, bugüne kadar hep şimdiki Acıbadem semtinde aranmıştır. Oysa şimdiki Acıbadem semti XIX yüz yılın ikinci yarısından sonra iskân edilmeğe başlanmıştır. 1929 tarihli bir haritada Atlamataşı'ndan Bağlarbaşı'na kadar uza-

nan ve Çinili Karakolu yanından geçen ve bugün Selâmî Ali Efendi Caddesi adı ile anılan uzun yokuş yol, üç kısım halinde gösterilmiştir. Atlamataşı'ndan Fatma Hatun Camii'ne kadar olan kısım Çınar Caddesi, buradan Çinili Karakolu'na kadar olan kısım Tekkekapısı Sokağı ve buradan Bağlarbaşı'na kadar uzanan kısım ise Acıbadem ismini taşımaktadır.”

4-Bülbülderesi Selâmî Ali Efendi Câmii

Bu Cami, Bülbülderesi-Bağlarbaşı yolu üzerindedir. ve bu semte ismini veren 1248 (1832-33) tarihli Kuru Çeşme'nin karşısındadır. Selâmî Ali Efendi Camii, 1965 tarihinde, büyük mutasavvıf, Celvetiyye Tarikatı'nın Selâmiyye kolunun kurucusu Şeyh Selâmî Ali Efendi'nin azîz hatırasını yad etmek için yaptırılmıştır.⁵⁸ Son senelerde inşa edilen en güzel camilerden biridir.

5-Selâmsız, Selâmî Ali Efendi Hamâmı

Selâmsız semtinde ve Tekke Kapısı ismiyle anılan yerde bulunan tekke hamamı Selâmî Ali Efendi tarafından cami, tekke ve dedegân odaları ile birlikte, tahminen 1677 tarihinde yaptırılmıştır. Bugün söz konusu hamamdan eser kalmamıştır.

6-Şeyh Selâmî Ali Efendi Çeşmesi

Selâmî Ali Efendi'nin yaptırdığı hayratlar içinde üç -veya daha fazla- çeşme bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Üsküdar'da, diğeri ise Kadıköy Bağdat Yolu üzerinde, Selâmî Çeşme'dedir.

Selâmsız mevkiindeki çeşme tahminen 1677 yılında yapılmıştır.⁵⁹

Diğeri Selâmî Ali Efendi Caddesi üzerinde ve Fatma Hatun Camii karşısındadır. Çeşme kesme taştan inşa edilmiştir. Kitâbesi şöyledir:

Âb-ı rûy-ı evliyâ gavs-i zamân
Zübde-i halâl remz-i müşkilât
Kutb-ı devran sahib-i ilm-i ledünn
Şeyh Selâmî Hazreti ol pâk zât

Oldu hakka yapıdırıp bu çeşmeyi
Feyz-bahş-ı teşnegân-ı kâinât
Dedi tarihin Şu'urî şevk ile
Akdı hâlâ çeşme-i aynu'l-hayât

Sene: H. 1088 (1677)

MENÂKIBİ

Selâmî Ali Efendi'nin bir lakabı da, "Selâmsız Şeyh"tir. Onun bu lakabı, Üsküdar'daki "Selâmsız" mahallesiyle de özdeşleşmiş ve bugüne kadar yaşatıla gelmiştir. Mutasavvıfın "Selâmsız Şeyh" lakabıyla tanınmasıyla ilgili olarak şöyle bir menâkıb rivâyet edilmektedir:

"Selâmî Baba, sokakta yürürken sağına soluna bakmaz daima önüne bakarmış. Birgün müritleriyle Cuma namazına giderken, halk, kenarlarda ayağa kalkıp ona selâmda, saygıda bulunmak isterler. O mübarek de önüne baktığı için kenardaki kendini selâmlamak isteyen insanları görmezmiş. Selâmî Baba bir gün yine müritleriyle birlikte cuma namazına giderken yanındaki dervişlerden biri, Selâmî Baba'ya:

-Azîzim, insanlar size saygıda bulunmak için ayağa kalkıyorlar fakat siz başınızı sağa sola çevirmeden yürüyorsunuz, bunun sebep-i hikmeti nedir, diye sormuş.

Bunun üzerine Selâmî Baba:

-Evlât! Bir daha selâm vermek isteyenler olursa bana haber ver, demiş.

Üç beş metre sonra yine halk ayağa kalkmış. Derviş:

-Sultanım, bakın size selâma durdular, dediğinde; Selâmî Baba, bir himmet ve teveccühle Derviş'in gözlerindeki perdeyi kaldırır.

Derviş Mehmet, selâma duranları çeşitli mahlûkat olarak görür. At, katır, merkep, kedi, köpek gibi hayvan suretlerine girmiş olarak görür. Bu görüntünün üzerine derviş:

-Ey ahali! Sokaklara çeşitli hayvanlar dolmuş, diye feryat eder ve bağırır. Sokaktan kaçır ve câmiye girer. Câmide ezanı okuyan müezzinin ve hutbe okuyan imam efendinin sûretlerinden sûretlerine yansıyan hayvânî huyları görüp:

-Manda ezân okuyor; deve hutbe okuyor, demeye başlar. Cemaat, derviş'i bir güzel döver. Derviş, câmiden çıktığı gibi doğru dergâha saklanır. Her tarafı yara bere içindedir. Bunun üzerine Selâmî Baba:

-Oğlum, geçmiş olsun, sana ne oldu, dediğinde, yediği dayağı anlatır.

Selâmî Baba:

-Oğlum, bundan sonra benim selâmıma karışma olur mu? der.

O günden sonra zat-ı şerifin ismi "Selâmsız Şeyh" olarak anılır. Yine İstanbul'da bu zâtın ismine hürmeten Üsküdar'daki bu semtin adı "Selâmsız" olarak kalır.⁶⁰

SELÂMÎ EFENDİ'NİN TESİRİ

Selâmî Efendi'nin ihvanı içinde yetişen halîfeler ve şairler de vardır. Bunlardan, hayatlarını ve şiirlerini tesbit ettiğimiz zevat hakkında kısaca bilgi vermekte yarar görüyoruz:

Selâmi Ali Efendi Çeşmesi

Selâmi Ali Efendi Çeşmesindeki kitâbe

Fenâyî Mustafa Efendi

Adı Mustafâ'dır. Rumeli'nde Şumnu kasabasında doğmuştur. İstanbul'a gelip Dergâh-ı âlî yeniçerileri odalarında yirminci bölükde karakullukçuluktan aşçılığa, vekil harc ve odabaşılığa kadar yükselmiştir. Beşiktaşlı Şeyh Yahyâ Efendi evlâdından Emetullah Hanımla evlenmiştir. Uzun zaman Yahyâ Efendi türbesi civârında oturmuştur. Ümmî olduğu halde, Şeyh Yahyâ Efendi'den aldığı rûhânî feyz ile o asırda Celvetiyye'den Şeyh Selâmî Efendi'nin eteğine yapışıp irşad olmuş ve kendisinden hilafet almıştır. Yahyâ Efendi türbesi civârında yaptırdığı zâviyede irşadla meşgul olmuştur. "Odabaşı Şeyhi" namıyla şöret bulan Fenâyî, H. 1115/ M. 1704 senesinde göçmüştür. "Şîr-i Hudâ" tamlamasıyla vefatına tarih düşürülmüştür. Fenâyî mahlasıyla yazdığı şiirleri bir divânda toplanmıştır. Hz. Peygamber'e yazdığı na'atlarıyla meşhurdur.⁶¹

Der-Na't-ı Fahrü'l-Mürselin

Vücûdun pertev-i nûr-ı Huda'dır yâ Resûlallâh
Cihân şems-i cemâlinden ziyâdır yâ Resulallâh

Ererler zât-ı Mevlâ'ya gidenler isr-i pâkinden
Senin ser-i şerîfin reh-nümâdır yâ Resûlallâh

Urûc etdik semâvâta erişdik menzil-i zâta
Vücûdun mazhar-ı zât-ı Hudâ'dır yâ Resûlallâh

Mukaddem yaratılmışdır habîbâ yâ Resûlallâh
Anınçün muktedâ-yı enbiyâdır yâ Resûlallâh

Günâhlar derdine çâre benimdir ümmetim dersen
Kamu emrâz-ı isyâna şifâdır yâ Resûlallâh
Fenâyî mücrime hiç çâre olmaz senden olmazsa
Muâsîde ki zîrâ müntehâdır yâ Resûlallâh

* * *

Ey cemâli pertevin âlemde peydâ eyleyen
Yine ol âyîne hüsnün temâşâ eyleyen
Bir avuç toprağa çalmış câm-ı aşkın cür'asın
Kimini âkil kimini Mecnûn-ı şeydâ eyleyen
Şems-i vahdet zerresinden âb u gilde var eser
Çeşm-i akli pes odur dâ'nâ vü bînâ eyleyen
Her mekânı kendi îcâd etdi hayyü'l-îmkân
Kendüye mü'mînlerin kalbini me'vâ eyleyen
Perdeler kalkar aradan Hak cemâlin seyr eder
Hûb cemâlin görmeğe dâ'im temennâ eyleyen
Ey Fenâyî cân-bahâdır çün metâ'-ı vuslata
Müşteridir nakd-i cânını müheyyâ eyleyen

Bilecikli Osman Efendi

Osman Efendi, Selâmî Efendi'nin halîfelerindendir. Çavuşderesi'nde Hayreddin Çavuş Mahallesi'nde Eski Semerciler'deki Celvetî Tekkesi'nde post-nişînlik yapmıştır. H. 1130/M. 1717'de Mehmed Sabûrî Efendi'nin vefatı üzerine Hüdâyî Âsitânesi'ne on dördüncü post-nişîn olarak tayin edilmiştir. "Şeyh-i dergâh" (H. 1140/M. 1727) tamlamasıyla vefatına tarih düşülmüştür. Mezarı Mehmed Sabûrî Efendi'nin yanındadır. Meşîhatı kendisinden sonra halifesi ve damadı Yakup Efendi üstlenmiştir.⁶²

Fevzî⁶³

Adı Mehmed'dir. Bosna'da doğmuştur. Gençliğinde İstanbul'a gelip Üsküdar'a yerleşmiştir. Eli kalem tutan, manzum ve mensur eserler yazan mürettep bir dîvân bırakan Fevzî, bazı vezîrlere dîvân efendisi olmuştur. Ömrünün sonlarına doğru cezbeye düşüp makam ve mansıbını terkederek Üsküdâr'da Şeyh Selâmî Efendi'ye intisap etmiştir. Hizmet ve sülûkunu tamamladıktan sonra H. 1084/M. 1674 senesinde vefat etmiştir.

Vefatına şu beyitle tarih düşülmüştür:
Gül sadâsın gûş edince Fevzî-i sâhib-kemâl
Hû didi girdi semâ'a azm-i cennet eyledi
H. 1084 (M. 1674)

Pek çok şiiri Vücûdî'ye nazîredir: Dîvânının bir nüshası Süleymaniye Ktp. HP Bl. Nu: 557'dedir.

Tîr-i sitemin kârger-i mübreme benzer
Zîrâ o kemân-ebrûların muhkeme benzer

Fikr-i dehenin mâye-i şevk-i dilimizdir.
Esrâr-ı ferah-bahşda câm-ı Cem'e benzer

Dil vermeyeyim mi çemen-i hattına kanda
Hûy-gerde ruhun lâle-i şeb-neme benzer

Hûrşîdin eger hâl ü hatt-ı zülfü olaydı
Derdim yine az çok bu da cânânıma benzer

Sevr et o peri-zâdımı ol çeşm-i siyehle
Ger görmedin ise o perî âdeme benzer

Fevzî'ye pesend eylese yârân yeridir
Vücûdî'ye nazîre dediği mülheme benzer

Elimde lâle-i gülgûn sanma câm-ı meydır bu
Dil-sengin-i yârı nerm eder bir turfa şeydir bu

Açılrsa ger gülistân-ı âdemde açılır mı misli
Gül-i nev-bâve-i gülzâr sayf-ı bâğ-ı deydır bu

Bir mâ deryâsına gark etme sûfî şâhid-i zühdün
Abâ-yı tevbe-pûş oldukda bin kat eydir bu

Semend-i tab'ını Fevzî peyin görmek ne mümkündür
Fezâ-yı ma'nîde zîrâ reh-i i'câz-ı taydır bu

Diğer yetiştirdiği zevattan bazılarının adları şunlardır:

Ahî İsmail Efendi. (Bu zat, Bilecik'in Küre-i Kebîr köyünde bir Celvetî Tekkesi kurmuştur)⁶⁴. Kayserili Şeyh Ahmed Efendi (ö. ?) Niksarlı Şeyh el-hac Mehmed Efendi (ö. 1740).

Selâmî Ali Efendi'nin manevî feyzi günümüzde de devam etmektedir. Ahmed Yüksel Özemre, "Üsküdar'ın Üç Sırlısı" adlı eserinde, asrımızın Halvetî-Melâmî meşrepli bankacılarından olan Şevket Turgut Çulpan'ın (14 Mart 1910-30 Temmuz 1990) Selâmî Efendi'yle ilgili iki hatırasını şu cümlelerle nakletmektedir:

"Turgut Bey Kısıklı'da medfûn Selâmî Ali Efendi ile çocukluğundan beri mânevî bir bağ içinde imiş. Hazretin türbesini sık sık ziyâret eder ve hattâ bir kenara oturup derslerini bile bâzen bu hazîrede çalıştığı olurmuş. Sözlü lise bitirme imtihanlarının bâzılarına da gene Selâmî Ali Efendi hazîresinde hazırlanmış. Bu imtihanlardan birinin öncesinde Hazret'e râbitâ tutarak imtihan olacağı dersin kitabından rastgele üç sayfa açmış. Karşısına çıkan bahisler o dersin en kolay bahisleriymiş. Fakat bu bahislerden bir sorunun bu kâbil hayâtî bir imtihanda aslâ gelemeyeceğini düşünmüş ve kederlenmiş. İmtihan günü imtihan heyeti bir büyük kâse içinde katlanmış sorulardan kendisine üç adet soru çektirdikleri za-

man bu soruların hazîrede rastgele açtığı kitapta karşısına çıkan bahislere ait olduğunu görünce fevkalâde hayrete dûcâr olmuş.

Bir gün kendisini ziyârete gelmiş olan karı-koca iki mürîdini yanında çok kısa bir süre tuttuktan sonra Turgut Bey: “Hadi benim güzel evlâtlarım size destûr. Giderken iki güzel karpuz alıp doğruca Selâmî Ali Efendi’nin türbedârının hanımı Cânân Bacı’ya götürüp fakîrden de bir selâm söyleyin!” diye nutk edince mürîdler Efendi’lerinin yanında çok kısa bir müddet kalmış olmanın üzüntüsüyle ama bunda da bir hikmet olduğu inancıyla yanından ayrılmışlar. Cânân Bacı’ya Efendi’lerinin gönderttiği iki karpuzu ve selâmını takdîm etmişler. Bunun üzerine Cânân Bacı oturup hümgür hümgür ağlayarak, bir saat kadar önce birkaç kişinin Selâmî Ali Efendi’nin türbesini ziyârete gelip ziyâretten sonra yanlarında getirdikleri iki karpuzu kesip yemiş ama kendisine ikrâm etmemiş olmalarından da kırılmış olduğunu söylemiş.”⁶⁵

SELÂMÎ ALİ EFENDİ’NİN ESERLERİ

Selâmî Ali Efendi’nin, bilinen tek eseri Tarîkat-nâme’sidir. İlâhîleri havî bir şiir mecmûasının olduğu söylenmekteyse de, yaptığımız araştırmalarda bu ilâhî defterini bulamadık. Ancak kaynaklarda bir iki beyti zikredilmektedir. Bundan hareketle onun şiirlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Mehmed Tevfik Efendi (ö. 1857), Mecmû’atü’t-Terâcim’inde “bir miktar ilâhîyâtı vardır”⁶⁶ diyerek Selâmî’nin şiir yazdığını belirtir. Ayvansarayî, “bu güfte onların âsârıdır” diyerek bir beytini nakleder:

Baş açıp girdim bugün sâhibi meydân benim
Es-salâ gelsin gelenler sînesi uryân benim⁶⁷

Ahmed Münib Efendi, “Selâmî mahlasıyla eş’âr ve ilâhîyâtı mevcûddur,”⁶⁸ demektedir.

Bursalı Mehmed Tahir, Selâmî’nin eserleri bahsinde “tasavvufa müteallik matbû risâleleri ile mutasavvifâne bazı ilâhîyâtı vardır.”⁶⁹ şeklinde bir ifade kullanır.

Yine, Hüseyin Vassâf, “ilâhîyâtı vardır. Nakşîyyeden Selâmî Mustafa Efendi de şiirde Selâmî tahallüs edinmiştir. Bazıları birbirine karışdırırlar” dedikten sonra Ayvansarayî’nin kaydettiği şiirin iki beytini verir:

Baş açıp girdim bugün sâhib-i meydân benim
Es-salâ gelsin gelenler sinesini uryân benim
Ey Selâmî nakşını görenler beşer sanır
Her makâmda âciz olur cümleye mihmân benim⁷⁰

Cahit Baltacı, şeyhin eserleri bahsinde “Selâmî Efendi’nin tasavvufa ait bazı risâleleri ve şiirleri vardır. Risâlelerinden bir kısmı basılmıştır,”⁷¹ demektedir. Mustafa Özdamar, şeyhin, “Dîvân, Tarîkat-nâme ve daha başka risâleler” yazdığını söyler.⁷²

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Selâmî Efendi’ye ait -şimdilik- bilinen tek eser,

Tarîkat-nâme adlı risâledir. Bu risâle bir kere basılmıştır. Diğer taraftan, geleneğe uyup Şeyh Selâmî Ali Efendi'nin de şiirler yazmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Selâmî Ali Efendi'ye ait Tarîkat-nâme (Risâle)'nin tesbit ettiğimiz ve bu çalışmada metnini vereceğimiz nüshaları şunlardır:

Selâmî Ali Efendi, Hâzâ Risâle-i Kutbü'l-Aktâb Şeyh Selâmî Efendi, Taşbaskı, İstanbul.

Selâmî Ali Efendi, Tarîkat İlm-i Hâli, Osman E., Yz. 1081, 12 vr.

Selâmî Ali Efendi, Tarîkat-nâme, Hacı Selimağa, Hüdâyî Bl., Yz. Nu: 474. 230-239.

Selâmî Ali Efendi, Tarîkat-nâme-i Hazret-i Selâmî, Hacı Selimağa, Hüdâyî Bl., Yz. Nu: 273. 10-18.

Biz metni yayına hazırlarken bu dört nüshanın da karşılaştırmasını yaptık. Ancak nüshalar arasındaki farkları dipnotlarda göstermeyi gerekli görmedik. Yazma ve matbu nüshalardaki istinsah hatalarıyla düşen cümleleri tamamlayarak sağlam bir metin ortaya koymaya çalıştık.

Tarîkat-nâmeler Hakkında

Sûfîler, müessisi oldukları veya bağlı buldukları erkânların bey'at, zikir, vird, kıyâfet, diğer tarîkat cihâzlarıyla insan ve eşyaya karşı davranış kuralları konularında Kur'an'da bildirilen veya Hz. Peygamber tarafından uygulanan herhangi bir usulü esas almışlardır. Söz konusu bu esaslara, zamanla tevhid düşüncesine uygun olarak doğrudan veya sembolik anlamlar da yüklenmiştir.

Adâb ile ilgili unsurların çoğu, sabit değil, değişkendir.⁷³ Adâb konusunda yazılan eserlerin çokluğu ve her devirde az-çok farklılıklar göstermesi, yenilikçi sûfî anlayışıyla izah edilebilir.

Bilindiği üzere sûfîlerin toplum içinde uygulamalarıyla ilgili hususlar, adâb-ı sûfiyye, tarîkat-nâme, erkân-nâme yahut miyâr-ı tarîkat denilen eserlerde anlatılmıştır. "Adâbü'l-Mürîdîn⁷⁴, İrşâdü'l-Mürîdîn⁷⁵, Adâbü's-Seniyye⁷⁶, Sünen-i Meşayih-ı Halvetiyye⁷⁷, Behçetü's-Seniyye⁷⁸, Dürretü'r-Esrâr⁷⁹ ve Kenzü'l-Feyz⁸⁰ gibi sûfî literatürde örnekleri olan adâb kitapları tasavvuf klasiklerinde ele alınıp işlendiği gibi, yine, tasavvuf klasiği kabul edilen Risâle-i Kuşeyrî⁸¹, Keşfü'l-Mahcûb⁸², El-Luma⁸³, Cevâmi'ü Adâbi's-Sûfiyye⁸⁴, Avârifü'l-Maarif⁸⁵, Taarruf⁸⁶ gibi daha ziyade ıstılahat-ı sûfiyye veya tabakat-ı sûfiyye denilen eserlerin bünyesinde de belli başlıklar altında kısmen veya geniş olarak ele alınmaktadır. Daha sonraki dönemlerde sûfî uygulamaları bilhassa Türk mutasavvıflarınca müstakil risâlelere de dönüşerek miyâr-ı tarîkat, adâb-ı tarîkat, hurde-i tarîkat, tarîkat-nâme, usûl-i tarîkat, erkân-nâme gibi isimlerle çeşitli manzum veya mensur eserlerde toplanıp mensupları tarafından okunmuştur.

Tarîkat pirleri, sonra gelen müceddit mürşidler veya halîfeler tarafından yazılan, yazdırılan veya derlettirilen bu gibi eserlerin tasavvuf tarihi incelendiğinde sayı itibarıyla çok olduğu görülecektir.

Usûlle ilgili olarak bu tür eserlerin yazılma sebebi, tahmin edilebileceği gibi müride evvela edep sonra tevhit düşüncesinde irfan kazandırmaktır. Kâmil insanlar, mâna yolcusunun yolda ilerlemesini, usule riâyet etmek şartına bağlamışlardır. Sûfîlerin “Usûlsuz vüsûl olmaz” veya “gönül kalsın yol kalmasın” sözleri, bu konuda söylenmiştir.

Bolulu Himmet Efendi, derlediği Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat adlı eserinin girişinde tarîkat-nâmelerin kaleme alınma sebebini şöyle izah etmektedir:

“Ebu Hafs En-Nişaburî, tasavvufun tamamı edeptir. Her vaktin ve her halin bir edebi vardır. Her makâmın bir edebi vardır. Bunlara uymak lazımdır. Her zaman edebe sarılan kişi büyük insanların makâmına ulaşır. Edebi yitiren ise yakın olmayı umduğu makâmdan uzaklaşır. Kabul olunmayı umduğu kapıdan reddedilir, demiştir. Peygamberimiz de, beni Rabbim edeplendirdi ve benim edebim ne güzeldir, buyurmuştur. Sırrı es-Sakatî de, edep aklın tercümanıdır, demiştir. Osman en-Nişaburî şunu söylemiştir; edep fakirlerin yolu, zenginlerin de süsüdür. Şimdi benim oğullarım, her biriniz Hak yoluna sülûk edip nasip almak murad ediniz. Bu risâleye baktığınızda Türkçe’dir diye iltifat etmemezlik yapmayınız. Eksiklerini görmek yerine tamamlamaya gayret ediniz. Çünkü bendeniz gücüm yettiği kadar çalışıp büyük zatların tarîkat-nâmelerine bakıp her birinden gördüğüm ve işittiğim adap ve sohbetlerini; halîfelerin, dervîşlerin hizmet, sohbet, yeme içme, oturup kalkma, gelip gitme ile ilgili bütün adâbı mümkün olduğu kadarıyla yazdım. Bundan başka kendi azîzim Şeyh Hasan Efendi Hazretleri’nin dervîşi ve halîfesiyken ortaya çıkan bazı manevî haller de dervîşlerimize ve başka tarîkatlardakilere nasihat olması için bir miktar yazıldı. Âlemlerin Rabbi’nden öyle ümit ediyorum ki, kabiliyetli müridler burada yazılan adâbın hepsine mümkün olduğu kadar uyar. Hangi tarîkten olursa olsun, nasipdâr olur. Belki bazısına riâyet etmekle hisse kapar...”⁸⁷

Sûfîler manen olgunlaşmanın, makâm teknil edip tevhide ârif olmanın en önemli düsturu olarak usule riâyeti göstermektedirler. Diğer bütün yaşanması gereken makâm ve haller, usule riâyetten sonra tecellî edecektir. Bundan dolayıdır ki, dîvânı bir tasavvuf ilmihâli olarak kullanılan XVII. asır Türk mutasavvıfı Niyâzî-i Mısırî de adâbın önemini;

Kim ki o şehri özledi erenler izin izledi
Adâb-ı Hakk’ı gözledi irşâd ider pîrân kamu
Ehlini bul ol illerin sarpın geçirsin yolların
Yırtar yalnız gideni kurd u peleng arslan kamu

beyitleriyle vurgulamaktadır. Feyzî adlı şairin Kantar ilâhîsi adıyla şöhret bulmuş olan muhammesinde miyâr(adâb)ın önemi “Bileyim kendimi dersen yürü miyâr ara bul” mısrayla vurgulanmakta ve şöyle denmektedir:

Ola gör ehl-i feragat dile dildâr ara bul
Bulayım dersen eğer lezzet-i didâr ara bul
Bileyim kendimi dersen yürü miyâr ara bul
A gönül kendini veznetmeğe kantar ara bul
Râh-ı uşşâka eğer tâlib isen var ara bul⁸⁸

Türk edebiyatında, tarîkat-nâme (miyâr-ı tarîkat, adâb-nâme, erkân-nâme) türünde yazılmış pek çok eser vardır. Arapça, Farsça veya Türkçe yazılan bu eserlerden bazıları şunlardır:

Pir Muhammed, Tarîkat-nâme⁸⁹

Şeyh Ali Semerkândî, Adâb-ı Tarîkat (Arapça)⁹⁰

Eşrefoğlu Rûmi, Tarîkat-nâme⁹¹

Abdullah İlâhî-i Simavî, Tarîkat-nâme⁹²

Bolulu Himmet Efendi, Tarîkat-nâme⁹³

Cemâl Efendi, Tarîkat-nâme⁹⁴

Ferdî, Tarîkat-nâme⁹⁵

Emîr Osman Haşimî, Tarîkat-nâme⁹⁶

Haydarî, Tarîkat-nâme⁹⁷

Herevî, Ebu İsmail Abdullah bin Muhammed el-Ensârî, Tarîkat-nâme⁹⁸

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddin Marmaravî, Hurde-i Tarîkat⁹⁹

Sırrî Mehmed Kadirî, Tarîkat-nâme¹⁰⁰

Yunus bin Yakub Halvetî, Tarîkat-nâme-i Halvetiyye¹⁰¹

Şeyh Şabân-ı Velî, Miyâr-ı Tarîkat¹⁰²

Şeyh Ömer Fuadî, Miyâr-ı Tarîkat¹⁰³

Karabaş-ı Veli (Ali Atvel), Miyâr-ı Tarîkat veya Tarîkat-nâme¹⁰⁴

Abdülmeccid Sivasî, Miyârü't-Tarîk¹⁰⁵

Şeyh Muhammed Nazmî, Miyâr-ı Tarîkat-ı İlâhiyye¹⁰⁶

Niyâzî-i Mısrî, Risâle-i Usûl-i Tarîkat¹⁰⁷

Şeyh Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî ve Şeyh Abdurrahman Samî-i Uşşâkî, Tuhfetü'l-Uşşâkiyye.¹⁰⁸

Mehmed Emin el-Akşehrî, Tarîkü's-Sevâb ve Menfaat-i Hasene.¹⁰⁹

Azîz Mahmud Hüdâyî, Tarîkat-nâme¹¹⁰

İncelediğimiz Tarîkat-nâmeler (Miyâr-ı Tarîkatler) genellikle şu hususları ihtiva etmektedir:

Mürşid kimdir ve mürşidin lüzûmu hakkında; İnabe veya bey'atın zarureti ve adâbı; Mürşid huzurunda bulunma ve sohbet adâbı hakkında; Günlük hayattaki davranışlar; Ziyaret adâbı; Selâmlaşma adâbı; Emanet adâbı; Ulu'l-emre itaat; Savm ve salât ile ilgili adâb; Halvet ve uzlet adâbı; Helâl kazanç ilgili adâb; Yemek ve sofrâ adâbı; Uyku adâbı; Taharet adâbı; Binek ve sefer adâbı; Tarîkatin usulleri; Vird ve evrâd okuma adâbı; Zikir ve esmâ adâbı; Semâ veya devrân adâbı; Seyr ü sülûk sırasında yaşanacak bazı hâller ve makâmlar; Rüyâ ile ilgili bilgiler ve rüyâ anlatma adâbı; Etvâr-ı seb'a ile ilgili hâller; Hilafetle ilgili merasim adâbı; Hırka ve tâc giyme, kemer takma adâbı (v.b.).

Selâmî Ali Efendi'nin Tarîkat-nâmesi'nin Muhtevası

Sûfî monografileri yazılırken, incelenen şahsın bağlı olduğu erkân ve uygulamaları mutlaka ele alınmalıdır. Bu husus, Celvetî azizlerinden olan Selâmî Ali ve silsilesi için de geçerlidir.

Selâmî Efendi, Tarîkat ilm-i hâli niteliğindeki risâlesinde sûfilere ve hasseten Celvetîye mensuplarına ait uygulamaları ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Tarîkat-nâme, esasen Celvetî halifelerinin müridlerine ve dervişlerine karşı davranışlarını; sülûklarında nelere dikkat etmeleri gerektiğini, günlük virdlerini, kıyâfetlerini, tâc ve kisvelerini, halka ve Hakk'a karşı sorumluluklarını izah etmek üzere kaleme alınmıştır. Risâlede, Celvetîlik kavramı dahil, bu erkânla ilgili bazı uygulamaların ince detayları verilmektedir. Bu hususlardan bazıları daha önce erkânın kurucusu Azîz Mahmud Hüdâyî tarafından Tarîkat-nâme¹¹¹ adlı eserde dile getirilmiştir. Hüdâyî, söz konusu eserinde Yahya-yı Şirvanî'den beri uygulanagelen umûmî tarîkat adâbını özetlemektedir. Fakat Selâmî Efendi eserinde bu umûmî adâb yanında Celvetiyye/Selâmiyye'deki uygulamaların detaylarını verdiği için Pîr'inin eserinden oldukça farklılık göstermektedir.

Bu risâleden anladığımız kadarıyla Selâmiyye'nin Celvetîlik içindeki en belirgin farkı tâc-ı şeriftedir. Konuyla ilgili araştırmalarda da dikkati çekildiği gibi, Selâmî Ali Efendi 13 terkli Celvetî tâcını 17 terke çıkarmıştır. Risâleden de anlaşılacağı gibi, uygulamalarda fark yoktur. Dolayısıyla Selâmî Efendi'nin yazmış olduğu bu metin, Celvetîlikle ilgili araştırmalarda göz ardı edilmemelidir.

Selâmî Efendi, Tarîkat-nâme'sinde özetle şu bilgileri vermektedir:

Hak Tâlibi Olan Sûfiler, Sünnete Bağlı Olmalıdır

Hak tâlibi olan sûfiler, Hz. Peygamber'in ve sahabenin sünnetine tâbi olup, onların hâleriyle hallenmelidir. Hz. Peygamber, ömrü boyunca bir kere bile Hak'tan başka bir şeye meyletmemiş, devamlı Hakk'a teveccüh ederek zâtına tâlib ve râğib olmuş ve nûr-ı basîret ile Hakk'a ermiştir. Onun gözü daima Hakk'ı görmüş ve varlığı Hakk'ın nûrunda yok olmuştur. Sahabe de, Onun sünnetine tâbi olarak daima tevhîd yolundan gitmiş birbirlerine karşı merhamette ve kulluk görevlerinde yarışmışlardır. Bütün bunlardan maksat, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine, ihsânına ve rızasına ulaşmaktır.

Böyle olunca, Hak taliplerinin de yapması gereken, sünnete uyup bid'atlerden kaçınarak Peygamberâne bir hayat yaşamaktır. Selâmî efendi bu noktada dervîşin "ehl-i bid'atden uzlet ve ehl-i tevhîd ile sohbet ve muhabbet üzere olup tevhîd, ibâdet ve mücâhede ile kalben Hakk'a erişmeğe azîmet" etmesi gerektiğini belirtir. Hak tâlibi, her hangi bir sıkıntıya düştüğü zaman, ibâdet ve mücâhedesinden vazgeçmemeli, esmâdan müsemâmâyâ yükselinceye kadar ibâdetlerinde müdâvemet üzere olmalıdır. Zira, her kimde ibâdet ziyâdedir Allah indinde o, herkesten makbûldür.

Selâmi Ali Efendi'nin Kabri

Celvetîlik

Selâmî Efendi, risâlesinde Celvetî yolunun tanımını da yapar. O'na göre, "tarîki Celvetî demek kulun, Allah'ın sıfatlarıyla muttasıf olması tarîki demektir." Bir kişinin Celvetî'yim diyebilmesi için, "İşlerin hayırlısı orta olanıdır" hadîsiyle âmil olması gerekir. Buna göre, Celvetî, meselâ yemede ve içmede orta yolu tercih etmeli, sofradan, açla tok arasında kalkmalıdır. Fazla yemek, insanın tabiatına kuvvet vereceği için sâhibini şehvete çeker. Onun için yemek ve içmekten kaçınıp ri-yâzet, mücâhede ve ibâdete ağırlık vermeli, tabiatı öldürmelidir. Bu mücâdele, Mûtû kable en temûtû "Ölmeden önce ölünüz" zuhûr edinceye kadar devam etmelidir. Ayrıca, ehl-i tarîk, hilâf ile yemek ve içmekten kaçınmalıdır. Yine, tevhîd meclisinin dışındakilerle dostluk uzaktan olmalıdır. Uzlet, erkân-ı tarîkatdendir.

Selâmî'nin tesbitine göre Celvetî erkânında dervîşin yapması gerekenler şunlardır: Dervîş, biattan sonra kendisine verilen evrâdı sürmeli; şerîat amellerinde kusûr etmemelidir. Bir kişi meselâ, günde yüz istiğfâr, yedi yüz tevhîdi sürse, iş-râk, duhâ ve teheccüd namâzlarını kılsa, diğer şer'î kurallara riâyet etse, Celvetî tarîkinin sûfilerinden kabul edilir. Ancak, bu kişi, terakkî etmek istiyorsa evrâdını ve mücâhedesini günden güne artırmalıdır. Böyle yapanlar makbûldür; yapamayanlar ise, yerilmez.

Dervîşlerin sabâh usûlüne, gece ihyâlarına katılmak ve meclislerde hâzır bulunmak mecburiyetleri yoktur. Yine, tarîkatın özel kisvelerini giymeleri tarîkatın erkânından değildir. Fakat bütün bunlar dervîşin mânen terakkî etmesine vesile olacak şeylerdir. Uyulursa güzeldir, uymayanlar yerilmemelidir.

Tarîkatten maksat, kalbin Hakk'ı bulup, Hak ile olmasıdır. Hz. Peygamber, “İşte bu, benim yolumdur. Ben Allâh'a çağırıyorum” (Yûsuf, 12/108) âyeti mucibince, insanları bu makâma davet etti. Dördüncü esmâda, bu maksat hâsıl olur. Dervîş bu makamdan sonra ibâdetinde kusûr etmezse, Hakk'ın huzurunda elem çekmeden yaşar.

Celvetîlerin Kıyâfeti

Celvetî sûfîleri giyimlerinde de orta yolu tercih etmelidir. Buna göre kıyafetin topukda olanı ifrat; dizde olanı tefrîttir. Hırka veya kaftantan ne giyilirse giyilsin, elbisenin baldırda olanı hayırlı ve evlâdır. Kişi, kendi ihtiyârına göre, hâline münâsîp bir kıyafet giymelidir. Abâ ve kebe giymek, fukarâ sûretine girmek tarîkatin rûknü değildir. Ancak ziyâde ameldir. Fukarâ elbisesi giyenlerin terkîsi kolay olduğu gibi, bunlar, tarîkatta de kuvvet bulurlar. Abâ giyilirse hoştur, ancak, şart değildir. Gönül sıdk ile azîmette olduktan sonra avâm kıyafetiyle de bütün mertebeler geçilir. Bu konuda elbisenin hükmü yoktur.

Celvetî/Selâmî Tâcı

Selâmî Efendi'nin Celvetiyye'ye getirdiği en önemli yenilik Tâc-ı şeriftedir. Diğer hususlarda O, Pîri Azîz Mahmud Hüdâyî'nin erkânına olduğu gibi bağlıdır. Selâmî, risâlesinde, “tâcta lâzım olan, on yedi terk cirminde yine on üç terk mikdârı ola.”¹¹² demektedir. İncelediğimiz Selâmî tâc-ı şerifleri de bu şekilde dolanmıştır.

Celvetî/Selâmî Erkânında Hilâfet

Dervîşlerin içinden, ihtiyârdan, gençlerden ehl ü iyâl sâhibi olanlardan hilâfete lâyük ve kâbiliyetli olmayanları hilâfete getirmek doğru değildir. Bu gibi kişiler en fazla dördüncü isme kadar yükseltilmeli, hilâfet esmalarına izin verilmemelidir. Ancak içlerinden, bâtın tasarrufuna meyli olup çalışkan olanlarına; mürşîdine sadık ve hizmet ehli olanlarına diğer isimler de verilebilir.

Çalışkan olduğu ve melekût âlemine rağbet ettiği hâlde sıdkıyyet sahibi olmayanlara, istikametleri ve sıdkıyyetleri ortaya çıkıncaya, nefislerinden kurtuluncaya kadar hilâfet câiz değildir. Bu gibiler seccâdelerini terk ederek âleme fitne ve fesâd saçarak itikâdın bozulmasına sebep olabilir.

Dördüncü esmânın üzerindeki isimler, az çalışanlara, melekûtdan zevki olmayanlara, dünya sevgisine meyledenlere, dünyevî ihtiyâcı olanlara verilir. Bu gibilere fayda o esmâlarda hâsıl olur. Ancak, bunlara hilâfet verilmez.

Hilâfet, dördüncü esmâda, dünyâ ve ukbâdan gönlünü ayırıp, manâ âlemine, -bâtında Melekût, Ceberût, Lâhût denilen üç âleme- âşık olup, bütün sûretleri, hattâ kendi sûretini bile terk edene verilir. Bu yolda ölmek ve türlü cefalar çekmek huzurlu yaşamaktan daha makbûldür.

Manâ âlemine azîmetden gaye, insanın marifetinin ve Hakk’a kulluğunun ziyâde olması; hem kendisinin hem de diğer kulların ibâdet ehli olmasını sağlamaktır. Hilâfet bunlara izin verilir. Hilâfet, makâm-ı enbiyâdır. Büyük nimet ve devlettir. Ebedî hayâttır. Bunun için, kadri ve kıymeti bilinmeli, değme kimseye verilmemelidir.

Halifelerin Uygulamaları

Tarîkat-nâme’de, hilâfet makamına getirilen kişilerin uygulamalarıyla ilgili bilgiler de verilir. Buna göre, halîfeler, halka nasîhat etmeye veya çevresine dervîş toplamaya râğbet etmemeli; bir yerde oturup, Hak zikri ile meşgul olmalıdır. Zira, “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihan sebebidir” (el-Enfâl, 8/28; et-Tegâbûn, 64/15) âyetinden anlaşılacağı üzere, fukarâ, meşâyih’in evlâdı; nasîhat da, malıdır. Bunların ikisi de fitnedir, Ancak ezelde kalbi Hakk’a âşık olanlar, hilâfet sahiplerini arayıp bulurlar. Halifeler bu Tanrı âşıklarını men’ etmeyip biat verebilirler. Yine halîfeler, fukarâyâ, istidatları yoksa, sabâh usûlü yapmaları için zorlamamalı; mücâhede ve perhîz ile emretmemelidir. Tâlipler bu konularda kendi ihtiyaçlarıyla hareket etmelidir. Şeyhler ve halîfeler ibâdet ve takva konusunda fukarâdan daha fazla gayret göstermelidir.

Yine hilâfet sahipleri, halkdan kendilerine düşmanlık edenlere, aynı şekilde karşılık vermek yerine onlar hakkında hayır-duâda bulunmalıdır. Bu konuda, “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” (el-Enbiyâ, 21/107) âyeti onlar için bir ölçüdür. Hak ehli, kimseye zarar vermemeli, insanlara rahmet ve şevkatle muamele etmelidir. Celvetî tarîkinin hükmü budur ki, “kul, Allah’ın sıfatlarıyla mevsûf olup, bu sıfatları kendinde ızhâr etmeli”dir. Cenâb-ı Hak, Afuvv, Gafûr, Rahîm olduğuna göre, Hak dostları, kendilerine düşmanlık edenlere karşı yine affedici olmalıdır. Celvetiyye tarîki ashâbına lâıyk olan ancak budur. Eğer, bu düşmanca tavırlardan din ve tarîke her hangi bir zarar gelirse, Cenâb-ı Hak, bu âsilerin hakkından gelir. Bu konuda, Resûl-i Ekrem hazretlerinin, kendilerini darb eden kâfirlere karşı hayır-duâda bulunup Hak’tan hidâyet istediğini daima hatırlamak gerekir.

Yine, halîfeler, fukarâdan, gelenlerin gelmesine ve gidenlerin gitmesine sevinip üzülmemelidir. Herşeyi Hak’tan bilip münâcât, muâmelât ve mücâhedât üzere olmalıdır. Halkın hâline asla bakmamalıdır. Halk ile ilgilenmek mâsivâyâ meyledir. Hak’tan ayrılmağa sebeptir ve kaçınmak gerekir. Uzlet (yalnızlık), en önemli kaidelerdendir. Celvetî ashâbı, sûtetten, aşırı hareketten ve dünyevî sohbetten uzak durmalıdır. Diğer taraftan, bir keder ârız olduğunda, tevhîd hayrete düşürdüğünde veya gönlüne bir sûtet takıldığında, yoruluncaya ve gönlü Hakk’a dönünceye kadar Mevlevî devri gibi devr etmelidir. Devrân, kimsenin olmadığı bir ortamda yapılmalıdır. Gündüz yapılırsa tevhîd çekilmeli, gece yapılırsa esmâ vurulmalıdır. Devran, ârizî olan şeyleri yok edip pek çok fayda hâsıl olur.

Celvetî ashâbı ve halîfeleri, tevhîdi günden güne arttırmalıdır. Tevhîd çekerlerken kelimelerin harflerine riâyet edip, mesela, “Lâ ilâhe illallâh” yerine “yâ ilâhe illallâh” veya “Hû Hû” yerine “O, O” demekten sakınmalıdır.

Hilâfet hizmeti bütün ibadetlerden üstün olup halîfelerin üzerine farzdır. Zira, enbiyâ ve evliyâ bu hizmetle cümle halktan makbûl olmuşlardır. Lâkin, halîfeler bu görevi kendi dünyevî ve uhrevî menfaatleri için kullanmamalıdır. Mürşidlerinin verdiği emri Hakk'ın emri bilmeli, onun için gayret edip zahmet ve meşakkat çekmelidir. Kendilerine, hastalık gibi, halktan kötü söz gibi, sû-i zan veya dünyevî ihtiyaç gibi her hangi bir elem ârız olursa, gam çekmeyip, belki Hakk'a şükür edip ibâdetleriyle meşgûl olmalıdır. Çünkü, bu ona Hak'tan bir ih-san ve lutuftur. Bilindiği gibi, "belânın en şiddetlisi peygamberlere ve velîlere"dir. Belâ, o kişinin evliyâdan olduğuna delîldir. Lâkin başına belâ gelen halîfeler, yine kendilerinde kusur aramalı ve tevbe etmelidirler. Bu kişiler, başlarından belâ def' oluncaya; kabz basta dönünceye kadar, istiğfâra, zikre, riyâzata ve uzlete devam etmelidir.

Diğer taraftan, tarîkat ehli olduğu hâlde kendi tarîkına ve hizmetine engel olan birisi çıkarsa, halîfeye gereken, o kimsenin hangi tevhd mertebesinde olduğunu anlayıp hemen kendini o mertebeden daha üst bir makâma çıkarmasıdır. Daha üst bir makama yükselmezse gayretini arttırmalı, kendisine düşmanlık eden o kişinin makamından daha üst bir makama yükselinceye kadar çalışmalıdır. Böyle olunca, o kişinin düşmanlığı gider, sıdkıyyet sahibi bir kişi olur.

Ayrıca, bir yerde tarîkat ehlinin ve salih kişilerin çok olması, kişiye kuvvettir, yardımdır. Böyle kişilerin manevî yardımının yanında, halîfeye düşen herkesten çok çalışmaktır. Çalışan kişi, zamanla muttakilerin imâmı, herkesten azîz olur. Halife, kendi yokluğunu idrâk edip lâhût'a teveccüh üzere yaşamalıdır. Bu hâl üzere yaşayan kişi, yokluğunu idrâk edip vücûdun Hakk'a ait olduğunu, bu zuhûrâtın Hakk'ın sıfâtı ve ef'âli olduğunu, Hakk'ın zâtını bu zuhûrât ile gizlediğini yine Hak ile görecektir.

Tarîkat-nâme'de, halîfelerin vâkı'a (rüyâ) tabiriyle ilgili uygulamaları konusunda da bilgiler verilir. Buna göre, Celvetî halîfeleri tarîkate giren fukarânın vâkı'alarını tâbir ederlerken çok söz söylemekten sakınmalı; bazı durumlarda tâbiri bir "Fatıha" ile geçiştirmelidir. Zira, çok söz rûhâniyeti giderir; terakkîye engel olup kendilerine zarar verir.

Yine, halîfeler kalbleriyle amel etmeli; yediklerinin ve giydiklerinin temiz olmasına özen göstermelidir. Yenilen ve giyilen şeylerde, dört şey kalb ile yoklanmalıdır: Helâl midir, harâm midir, temiz midir, necis midir, halîfe, bunlara bakıp ona göre davranmalıdır.

Halîfeler, mahlûkâtta hiçbir şeyi kalblerine getirmememelidir. Öyle ki, mürşidi olan kişiyi -rahatsız etmemekten kinaye- gönlüne getirmekten bile sakınmalıdır. Belki, şeyhi kendini görür ve bâtında gözetir; her durumda bana imdâd eder, diye düşünmelidir. Ona düşen, hizmette kusûr etmemeğe çalışmaktır. Kalbine gelen düşüncelerden Rahmanî olanlarıyla amel etmeli, şeytânî olanlarını yapmamalıdır. Halka tâbi olmamalı, mesela her davet edilen yere gitmemeli, her sofraya oturmamalıdır. Bu konuda, manevî tasarrufa ulaşıncaya kadar sabır göstermelidir.

Yine, halife, tevekkül ve sabır ehli olmalıdır. Tevekkül, insanın, her durumda, kalbinde Allâh'tan başka bir şey olmamasıdır. Sabır ise, peygamberlerin ve velilerin şânı olup bütün tasarrufun Hakk'a ait olduğunu, Hak'tan başka bir vücûdun olmadığını bilinceye kadar gayretten ibarettir.

TARİKAT-NÂME (METİN)

Hâzâ Risâle-i Kutbu'l-Aktâb eş-Şeyh Selâmî Efendi (k.s.)

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm /106/113

El-hamdü'llâhi alâ azameti celâlihi v'eşküruhu şükrün garîki bî-mutâlaati cemâlihi ve's-salâtu alâ "**Mâ zâga'l-basaru ve mâ tagâ**" (Gözü kaymadı ve haddi aşmadı)¹¹⁴. "**Fe kâne kâbe kavseyni ev ednâ**" (Birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu)¹¹⁵ "Muhammedini'l-lezî ashâbihi "**eşiddâu ale'l-küf-fâri ruhamâu beynehüm terâhüm rukkean sücceden yebtegûne fadlen minal-lâhi ve ridvânâ. Sîmâhüm fi-vücûhihim min eseri's-sücûd**" (Beraberinde bulunanlar da kafirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanlarını yüzlerindeki secde izidir.)¹¹⁶ Ve ba'd:

Çünkü, Allâh Teâlâ'nın Habîbi ve resûlü olan Peygamberimiz (sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem) hazretleri, kalb-i şerîflerini Hak'dan gayrıya meyl ettirmeyip, dâimâ Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip, Zât-ı pâki tâlib ve râgıb olmağın nûr-ı basîretleri Hakk'a erip, tâ ki, Hak'la ikisi bir olurdu. Gâh ancak, Hak görünüp, Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallallâhua aleyhi ve sellem) nûr-ı Hakk'da gâib oluyordu. Ve ashâb-ı kirâmları dahi nûr-ı tevhîdi inkâr üzere olanlara muhâlefet edip, birbirine merhamet ve ibâdâta tergîb ve kuvvetde olurdu. Hattâ onları görenler gâh rukû'da ve gâh sücûdda görürdü ki yüzlerinde secdenin eseri zâhirdi. Bu cümleden maksûdları dahi Allâh Teâlâ bunlara rahmet ve ihsân ve rızâ-yı şerîfi müyesser eyleye, bu idi. Böyle olıcak, ma'lûm oldu ki, bize farz ve lâzım olan, Peygamberimizin sünneti ki, işlediği işdir ve dahi söylediği söz dür. Ona tâbi' olup, ve ashâb-ı kirâma tâbi' olup, ehl-i bid'atden uzlet ve ehl-i tevhîd ile sohbet ve muhabbet üzere olup tevhîd ve envâ-i ibâdât ve mücâhedât ile kalb, Hakk'a erişmeğe azîmettir. Ve dahi tâ erişince sa'y eylemektir. "**Aleyküm bi-sünneti ve sünneti'l-hulefâi'r-Râşidîne min ba'dî**"¹¹⁷ hadîsinin ma'nâsı: benim sünnetime ve dahi bana kemâl üzere tâbi' olanların sünnetine tâbi' olup, sözde ve işde onlara muhâlefet sizde olmaya, demektir. Buna muhâlefet câiz değil ve ashâbına dahi muhâlefet câiz değildir. "**Men sebete nebete**" (Sebat eden meyve verir.)¹¹⁸ dahi bu hadîs-i şerîfle âmil olup, ba'zı elem ârız olmak ile nükûl (ferâgat) olunmaya. /107/ Tâ ecell-i müsemmâ gelince, envâ-i ibâdâta müdâvemet üzere olar ve dahi herkese lâzım olan budur ki, ikrârını ibâdetde geçmeğe sa'y eyleye: "sâbikû ilâ mağfiretin (Bir mağfirete koşun)¹¹⁹ âyetine imtisâl ve ashâb-ı kirâma ittibâ'dır ki, onlar her biri ba'zı ibâdât ve mücâhedât ihtiyâr ederler idi ve onu

Selâmi Ali Efendi Çeşmesindeki alt kitâbe

kendilerinden gayrıya bildirmezler idi ki, gayrılar o ibâdetden gâfil olmak ile gayrıyı geçmekdir. Rızâ-yı Hak dahi bundadır. Bu hased değil, belki gayrettir, tâ-atdır. Allâh Teâlâ: **“İnne ekremeküm indallâhi etkâküm”** (Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır)¹²⁰ buyurur.

İmdi, her kimde ibâdet ziyâdedir inda’llâh o, cümle akrânından makbûldür. Dünyâda da âhiretde de nice fâide hâsıl olur. Ona gayrlardan ziyâde delil budur ki: **“Ve en leyse li’l-insâni illâ mâ seâ** (Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur)¹²¹ âyetidir. Ve dahi **“Külû mine’t-tayyibât** (Temiz olan şeylerden yeyin)¹²² âyetine imtisâl eyleyip helâl-i sâfi yerler. Mekrûh ve şübheli olanlardan hazer ederler.

Bundan sonra tarîk-i Celvetî demek ma’nâsı kul’un” sıfatullâh ile muttasıf olmak, tarîkı demektir.

İmdi; şunlar ki, Celvetî’yim der, lâyık olan onlara **“Hayrü’l-umûr evsatuhâküle’t-tarafeyni mezmûmun** “İşlerin hayırlısı orta olanıdır, her iki taraf (uç) değildir, mezmûmdur”¹²³ hadîsiyle âmil olup ekl ü şürbde ekser zamân vasat itibâr ederler ki, ziyâde aç ve ziyâde tok olmayalar ve beyn-i mâbeyn gerektir. Ammâ, şol zamân ki dâireden hâric yemek olur, gâyet ziyâde edeler. Ve dahi iştihâ var iken ferâgat etmeyeler ki, vücûd ekle meyletmeyip, tevhîde mutma’in ola, ehl-i şerîate ziyâde harâm olduğu gayrıdan gönül kesmek onlarda bulunmaz. Tarîkat ehlinde bulunur. İmdi, bunlara ibâdet, onlara ma’siyet olur. Hazer gerektir. Bu takrîrden ma’lûm olsun ki, ehl-i tarîkat, hilâf ile yemek ve içmek câiz değildir. Dostluk ırakdan gerektir. Uzlet erkân-ı tarîkatdendir. Ve dahi şol zamân ki tabîatlerinde kuvvet bulurlar, o zamân, o, sâhibini shevâte çeker. Delil budur ki, ilâcı ekl ü şürbü gâyet az edip, riyâzet ve mücâhede ve ibâdet ile nice zamân

meşgûl olup, tabîatı öldüreler ki, şehvâtdan ferâgatdir. “**Mûtû kable en temûtû** (Ölümden önce ölünüz)¹²⁴ hadîsiyle amel zuhûra gelmek herkese lâzımdır.

Ve dahi libâsda vasatü'l-hâli'tibâr edeler ki topukda olmak ifrattır, dizde olmak tefrîttir. Evlâ ve hayr olan kabâ baldırda olmaktır. Gerek hurka, gerek kaftân. Tâc'da lâzım olan on yedi terk cirminde yine on üç “terk” mikdârı ola.¹²⁵

Ve dahi tarîk-i Celvetî erkâmı budur ki, biattan sonra ta'yîn olunan evrâdı süreler, şerîat amellerinde kusûr etmeyeler, ancak budur. Meselâ bir âdem yüz istiğfâr, yedi yüz tevhîdi süre, işrâk ve duhâ ve teheccüd namâzın kılsa, dahi şerîata riâyet eylese, /108/ tarîk-i Celvetî'de sūfî'dir, meclisden men' olunmaz. Müste-hak olduğu mikdâr riâyet olunur. “**El-mer'u mea men ehabbe** (Kişi sevdiğiyle beraberdir)¹³⁶ hadîsiyle ameldir. Eğer hem bu mertebede olup, hem şerîatde kusûr ederse, meclisden men' oluna. Ammâ, hâricde şikâk ve adâvet görünce, gürûhdan ayrıldıktan sonra kendini bulsun ki, “**Fa'fu anhüm vafah** (Sen onları affet ve aldırış etme)¹²⁷ âyetine imtisâl ola. Yine, hâricde ba'zı müdâr gösterile. İmdi, bu mertebeden ziyâde ki gündün güne evrâdını ve envâ'-i mücâhededini artırmak esbâb-ı terâkkidendir. Edenler makbûldür. Ammâ, edemeyenler de mezmûm değil.

Sabâh usûlü ve geceler ihyâsı ve dahi meclislerde hâzır olmak tarîkat kisvesini giymek erkân-ı tarîkatden değildir. Belki terakkiye sebep şeylerdir. Mümkün olup edenler fe-bihâ ve illâ lev m ü zemm olunmaya.

Ve dahi şunlar ki ihtiyâr, ya tâze, ya ehl ü iyâl sâhibi olmak ile hilâfete lâyıık ve kâbil değildir. Onları dördüncü isimde -ki Hakk ismidir-, koyalar. İlerideki esmâya izin vermeyeler. Eğer nicesi olup ve bâtın tasarrufuna meylî var ise ve çalışır-sa. Eğer çalışmazsa, ya gâyet teslîm ü rızâ sâhibi ise tasarrufa ve bâtın saltanatına rağbeti yok ise, izin vereler. Kendine yâr olup, o hizmetde olmak şartıyla.

Ve dahi şunlar ki çalışırlar, âlem-i melekûte rağbet edeler, ammâ sâdık değildir, onlara ne melekûta izin, ne hilâfet câiz değildir. Ta istikâmeti ve sıdkı zâhir olunca. Ve nefis ü tabîat târlığından halâs bulunca. Zîrâ, sonra seccâdesini terk etmek ile âleme fitne ve fesâd olur ki i'tikâd bozulmaktadır. “**Ve'l-fitnetü eşeddü mine'l-katli** (Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür)¹²⁸ âyetine nâzır olalar.

Muhassal-ı kelâm, tarîkatden maksûd, kalb Hakk'ı bulup, Hak ile olmaktır. Bizim Peygamberimiz bu makâma da'vet eyledi ki, “**Kul hâzihi sebîlî ud'û ilallâhi** (De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben Allâh'a çağırıyorum)¹²⁹ âyeti delîldir.

İmdi, dördüncüde bu maksûd hâsıl olur. Ondan sonra ibâdetde kusûr etmezse, huzûr-ı Hak'da elem çekmez, ki kendine lâzım hizmeti görmüş olur.

İmdi, ma'lûm oldu ki, dördüncüden öteye izin şunlardır ki, çalışması az ola, ba'zı zevki melekûtdan olmak ve sürmek için ilerideki esmâya izin vereler, ya budur ki mütelevvindir. Dünyâ ihtiyâcı var, ya muhabbeti var, kuvveti dahi azdır; ona verilir ki, ba'zı menâfî o esmâlarda hâsıl olur. O da maksûduna koyulsun. Ammâ, bunlara hilâfete izin harâmdır, ma'siyettir, hazer oluna. Esmâ-i melekûta ve hilâfete izin şunlara helâldir ki, dördüncüde sûretten, belki dünyâ ve ukbâdan gönlünü ayırıp, âlem-i ma'nâya, -ki, bâtında Melekût, Ceberût, Lâhût derler, üç âlemdir- /109/ âşık olup, cemî'-i sûreti hattâ kendi cesedin bile terk ey-

leye. Bu yolda ölmek ve envâ'-i cefâ çekmek kalbinde sâğ olmakdan ve safâ sürmekden makbûl ola. Ve bu âlemlere azîmetden murâd, ma'rifeti ve Hakk'a kulluğu ziyâde olup, hem kendi ibâdet ede, hem nice kullara etdirmek ola. İmdi, bunlara izin verilir. Tamâm sıdkı ve istikâmeti zuhûra gelirse ve illâ verilmez. Makâm-ı enbiyâdır, ni'met-i uzmâ ve devlet-i sermediyye ve hayât-ı ebediyyedir. Kadri ve kıymeti bilinip, değme kimseye verilmeye.

Ve dahi hilâfetden sonra lâzım olan budur ki, halka nasîhat etmeğe ve fukarâ cem' etmeğe aslâ rağbet etmeye. Hemân bir yerde oturup, Hak'tan gayrı kalbine gelmez olmağa çalışa. Va'z u nasîhatdan ve fukarâ cem'inden ba'zı mertebe kaça ki **“İnnemâ emvâlüküm ve evlâdüküm fitnetün** (Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihan sebebidir)¹³⁰ âyetine nâzır olup, fukarâ meşâyihin evlâdıdır, va'z dahi mâlıdır. İmdi, ikisi de fitnedir, rağbet etmeye. Lâkin, el-mukadder kâindir, ezelde kalbi Hakk'a âşık olanlar onu bulup isterler. O zamân men' etmeyip bîat vereler. Ammâ sabâh usûlüne ve ba'zı ehîbbâlara gelmek ile ve ba'zı mücâhede ve perhîz ile emretmeyeler, ta kendi müstaîd olup, tarîk-i Hak'dan teveccüh erince **“Ve lâ tuştit ve'hdinâ** (Haksızlık etme; bize doğru yolu göster)¹³¹ âyetine nazar edeler ki güç etmeyip, âsânlık ile delâlet etmeğe delîldir.

Muhassal-i kelâm, emr-i sülûk bir emr-i ihtiyârîdir. Herkesi ihtiyârî üzere koyup, ziyâde teklîf olunmaya. Belki şeyhin kendine lâzımdır ki, **“Ve cealnâ li'l-müttekîne imâmâ** (Ve bizi müttakîlere (takvâ sahiplerine) (önder) imâm kıl!)¹³²âyetine nâzır olup, cümle etkiyâdan ve sâir sulehâdan ziyâde ibâdet etmeğe sa'y eyleye ki tâat meydânında cümle muttakîleri geçip, cümleye imâm ola ki, ma'nâsı cümle onun ardında kalıp o cümleden ileride olmakdır. Nitekim, enbiyâ ve kibâr-ı evliyâ bu makâmda biri birinden mümtâz olup, ziyâde fazîlet ve şeref bulurlar. Sen dahi bu meydânda kendini dene ki, cümleden ziyâdeye mi kâdir olursun; yoksa nısfından, yoksa selâsinden, ona göre izzet bulasın. Ve halkdan kendüye adâvet eyleyenler hakkında adâvet etmeyeler; hayr edeler. **“Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn** (Resûlüm! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik)¹³³ âyetine nâzır olup, kimseye zarar kasd etmeyeler. Belki her gürûha ve her ferde rahmet ve inâyet kasd edeler.

Tarîk-i Celvetin hükmü budur ki, kul sıfâtullâh ile mevsûf olup, Hakk'ın sıfatın kendinde ızhâr edesin.

İmdi, Allâh Teâlâ'nın Afuvv, Gafûr, Rahîm olmak sıfatıdır. Kâfirler ve âsîler adâvet ve muhâlefet edip, emrini tutmazlar ve şân-ı şerîfine lâıyk değil nice sözler söylerler. Ol afv edip yine rahmet ve inâyet eder. Tarîk-i Celvetiyye ashâbına lâıyk olan ancak budur. Eğer, ol adûnun adâveti, /110/ tarîkine ve dînine zarar ederse, onun Hak hakkından gelir. İ'tikâd bütün ola ki “el-veliyyü men yetevellallâhe emrehu” (Veli, işini Allah'a bırakan kişidir)¹³⁴ diye. Resûl-i Ekrem (sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem) hazretleri, kendilerini darb eyleyip ve helâkine kasd eden kâfirlere hayır duâ eyleyip, Hak'dan hidâyet isteyiverdiği dâimâ hâtırda gerektir.

Ve dahi fukarâdan gelenlerin gelmesine ve gidenlerin gitmesine surûrda ve gamda olmaya. Cümleyi Hak'dan bilip münâcât ve envâ'-i tâat ile muâmelât ve mücâhedât üzere olalar. Halkın hâline aslâ nazar etmeyeler, mâsivâyâ meyldir, Hak'dan ayrılmağa sebebidir, hazer gerektir, uzlet rûkn-i azîmdir.

Ve dahi lâzım olan budur ki, ziyâde sûretten ve ziyâde hareketden ve mesâhibden hazer gerektir. Şol zamân ki, bir keder ârız olur, hâricden; ya tevhîd hayret verir; ya gönül bir sûrete düşer, Mevlevî devri gibi devr eyleyeler tâ yorulunca ve gönül Hakk’a bütün dönünce. Eğer gündüz devr ederlerse tevhîd ile, gece devr ederlerse, isimle edeler ki, cümle esmâ birdir câizdir. O ârızî olan şeyler def’ olup, nice menfaat dahi ol isimlerde hâsıl olur; denilmez. **Men lem yezuk lem ya’rif** (Tatmayan bilmez)’dir. Lâkin, şart budur ki, bunu kendinden gayrı kimse görmeye ve bilmeye ve bildirmeye. Herkesin kendine mahsûs ba’zı ibâdeti gerektir ki, onunla Rabbine münâcât ve muâmele ve kulluk eyleye, gayrın ondan aslâ haberi olmaya.

Ve dahi kişiye lâzım olan budur ki, herkesin ihtiyârına göre ve hâline münâsib olmasına göre ola. Abâ ve kebe giymek ve fukarâ sûretine girmek rükn-i tarîkat değildir. Belki bir ziyâde ameldir. Onunla terakkî ve tarîkatda kuvvet hâsıl olur. Mümkün olursa hoş, olmazsa lâzım değildir. Gönül sıdk ile azîmetde olıcak avâm libâsında iken cümle merâtib ele gelir, olmazsa gelmez, libâsın hükmü yokdur. Hemân tevhîdi artıralar, hurûfuna riâyet edip “Lâ ilâhe” diyecek yerde “yâ ilâhe”, “lâ yilâhe illallâh”; ve “Hû Hû” demekde “O, O” demekden hazer gerektir.

Bundan sonra hilâfet hizmetine me’mûr olanlara lâzımdır ki, o hizmeti kendinin üzerine farz bile ki, cümle farzlardan ve envâ’-i ibâdâtından efdal bile. Zîrâ, enbiyâ ve kibâr-ı evliyâ bu hizmetle cümle halkdan makbûl oldular. Lâkin, kendi için bunda bir fâideye kasd etmeye, gerek dünyevî ve gerek uhrevî. Belki şeyhinin emrini Hakk’ın emri bilip, onun için gayret edip zahmet ve meşakkatı ihtiyâr edeler. Eğer ba’zı elem ârız olursa, ihtiyâc gibi ve maraz gibi ve halkdan ba’zı sözler gibi ve sû-i zann gibi /111/ gam çekmeyip, belki Allâh Teâlâ’ya şükürler eyleyip gûnâgûn ibâdetleriyle meşgûl ola. Zîrâ, o, ona ihsân-ı tâmdır ve lütufdur ki, **“Eşeddü’l-belâi ale’l-enbiyâi sümme’l-evliyâi sümme’l-emseli fe’l-emsili”** (Belânın en şiddetlisi, peygamberlere, sonra velîlere, sonra da bunların benzerlerinedir.)¹³⁵ hadîsi delâleti üzere, o kişinin evliyâdan olduğuna onlar delîldir. İmdi, mesrûr olsun. Lâkin, yine kendüye töhmet edip diye ki “bana Rab-bim bu belâyı verdi ki, benim bu makâmda kusûrum vardır ki, ya makâmın hükmüne riâyet edemeyip, mâsivâyaya meyl etmişimdir, yâhûd kendime varlık mülâhaza etmişimdir, yâhûd dahi ileride makâmâta erişmek için sa’y etmekte kesel ve battâllık vardır. Elbette bunlardan biri için bu belâlar bana”, deyip istiğfâra ve devâm-ı zikre ve kemâl-ı riyâzata ve uzlete ve gûnâgûn mücâhedeye yüz tuta ki, onu görenler kemâl üzere merhamet edip, esirgeye. Tâ o belâlar def’ olup, kabz basta, gam sürûra, adâvet sadakâta tebdîl olunca çalışa. Hâsıl-ı kelâm hulefâyâ lâzım olan dâimâ tâata dürüşmekdir. Eğer belâ görürlerse, kusûrdan halâsı için, eğer kendilerden veyâ kendine tâbi’ olanlarda rızâ-yı Hakk’ı ve ihsânı görürlerse şükür için de delîl: Hazret-i Resûl-i Ekrem ve Habîb-i Muhterem (sal-lallâhu aleyhi ve sellem) gecelerde tâatta ola ola mübârek tabanları kabardıkda **“Elem ekün abden şekûrâ”** (Şükür eden kul olmayayım mı)¹³⁶ buyurdularındır. Ba’dehu, eğer ehl-i tarîkatdan ba’zı kimse zuhûr edip onun tarîkına ve hizmetine mâni’ olursa lâzım olan budur ki, o kimsenin merâtib-i tevhîdden hangi ma-

kâmdadır, makâmın bula. Ondan sonra hemen kendini o mertebeden âlî olan makâmında tuta. Ekser zamân eğer makâm-ı a'lâya kâdir değil ise, o adûnun makâmından ziyâde çalışıp, tevhîde meşgûl ola, tâ kendinin o adûdan kavî olup, adû kendinden zaîf olduğu zâhir olunca. Ondan sonra adâveti gider; sadâkat semtini tutar, kendinin ne hâlde olduğunu bilir, onun hizmetinde olur, hakîkat âleminde ve bu âlemde ne olursa olur.

Muhassal-i kelâm, bir yerde ehl-i tarîkat ve sulehâ çok olmak kişiye kuvvetdir, yardımdır. Hakîkate göre eğer seni tahkîr ve adâvet ederlerse de kayırmaz. Zîrâ, hizmetkâr ağasına kömür tutmak¹³⁷ ola gelmiştir. Hemen sen sana lâzım olanı gör ki, cümleden ziyâde sa'y etmek, Hak'dan gayrı hâtra getirmemek ile in-da'llâh cümlelerin reîsi olup imâm-ı etkîyâ olasın. **“Ve cealnâ li'l-müttekîne imâmâ** (Ve bizi müttakîlere (takvâ sahiplerine) (önder) imâm kıl!)¹³⁸ âyet-i kerîmesinin ma'nâsı “Yâ Rabbi, bizi sen /112/ cümle ehl-i takvâ olanlardan ziyâde takvâ sâhibi eyle demektir. İmdi, sen cümleyi geçersen, Hak katında cümlelerin makbûlü ve lâbüd, belki bu âlemde cümleden azîz olursun. Hemen sa'y üzere olup Hak'dan gayrı bir şeyi gönlüne getirmeyip, gerek onlardır, gerek gayrıdır. Belki dâimâ cânib-i a'lâya, melekût'a, belki ceberût'a belki tevhîd ile kendini yok edip lâhût'a teveccüh üzere olasın. Ba'zı zamân kendi vücûdunu aslâ bulmayıp, belki cümle ecsâm mahv olup ancak vücûd Hakk'ın ve cümle zuhûr eden zuhûrât Hakk'ın sıfâtı ve ef'âli olduğunu yine Hak ile göresin ki **“Küntü sem'ahu ve basarahu”** (Onun gören gözü, işiten kulağı olurum)¹³⁹ hadîsi muktezâsınca, senin gözün senin değil, belki Hakk'ın; kulağın ve dilin senin değil, belki Hakk'ındır. Bu ma'nâyı kemâl üzere şuhûd edesin ki, Hak cümle işi işleyip, sıfâtın ızhâr edip durur. Lâkin, kendi zât-ı pâkin bu sıfâtlar ile setr eylemiş, saklamış. Bu görünen esmâsıdır, sıfâtıdır, kendinin aynı değil, gayrı değil. Belki bir vecihle aynıdır ki, cümle her nefesde ondan zuhûr eder onundur. Ve bir vecihle gayrıdır ki, zîrâ, ona bu göz nûru ermez ve hayâl tasavvuruna gelmek muhâldır. Dahi O'nun zâtının evveli yok, belki evveli bî-ibtidâdır, kadîmdir. Dahi âhiri yok, belki âhiri bî-intihâdır, bâkîdir. Dahi, aslâ, ne zamâna ne mekâna muhtâc değil. Belki zamân ve mekân vücûdda ve bekâda ona muhtâcdır ki, zîrâ zamânda ve mekânda O'nun ba'zı sıfâtının zuhûrudur. Yoksa şey' âher değildir. İmdi, bu veche nazar eyle cümle kâinât Allâh Teâlâ'nın kullarıdır. Gerek insân, gerek hayvânât, gerek nebâtât, gerek canlı, gerek cânsız kullukdadır ve tevhîd ve tesbîhdedir. Kimi ihtiyâr ile, kimi ıztırâr ile, kimi bilir, kimi bilmez. Delîl: **“Ve in min şey'in illâ yüsebbihu bi-hamdih** (O'nu hamd (övgü) ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur)¹⁴⁰ âyetidir. İmdi, sen dahi bu cümlelerin birisin, bildin çünkü. Çalış cümleden ziyâde tâate ki cümleden makbûl olasın.

Bundan sonra lâzım olan tarîkata giren fukarânın vâkı'asın ta'bîrde gâyet ihtirâz edeler, çok söylemekden. Zîrâ, kendüye zarardır, rûhâniyyeti giderir ve terakkîden kor. İmdi, hemân kifâyet mikdârı birkaç kelâmdan sonra müsâhabet etmeye, gerek dünyevî, gerek uhrevî. Belki, bir fâtiha-i şerîf ile kaldırıvere. Ve dahi her kim huzûrlarına gelirse, bir fâtiha deyivereler. Lâzımdır ki, **“Ve salli aleyhim inne's-salâteke sekenün lehüm** (Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir,onları yatıştırır)¹⁴¹ âyetiyle ameldir. Bundan sonra lâzım

Selâmi Ali Efendi Kabri

olan kalbleriyle amel edeler ki, bâtın âlemine nazar edip, akl ile sûrete ve zâhire nazar olunmaya. Şu zamân ki zâhirden bir dünyâ feth olur. Gerek taâm ve gerek libâs, gerek dirhem, gerek gayrı, kalbleriyle teveccüh edip, dört şeyi yoklayalar ki, helâl mıdır ve harâm mıdır, pâk mıdır değil midir. Eğer helâl ve pâk ise kabûl ve isti'mâl edeler. Eğer harâm yâhûd helâl ammâ pâk değil ise ki necâset değen libâs gibi kelb ve fâre ve merkeb ve tavuk ve pisi değen taâm gibi, dahi hayz gören ya nifâs olan avret ve câriyesi gibi, terk etmesi farz ve lâzımdır, terk eyleye, yapışmaya. Dahi, dünyâdan bir şey getirip verdikde eline almaya. Bir yere kodurup, ba'dehu ala. Bu minvâl üzere yoklayıp, nice gerekse âmil ola.

Bundan sonra hulefâya lâzım olan, mahlûkâtan bir şey kalbine getirmeyip, hattâ mürşidi olan şeyhi hâtırına getirmekten hazer gerekdir. Belki şeyhi kendüyi görür ve bâtında gözedir. Her mahalde bana imdâd eder, diye i'tikâd eyleyip, şeyhi arka ve gözcü bile de hemân kendüye lâzım olan hizmetde kusûr etmemeğe çalışa. Ve dahi dâimâ Allâh Teâlâ'dan tevfiik ve hidâyet isteye. Ve dahi kerîmdir, ihsân eder, diye hüsn-i zann eyleye.

Ve dahi kalbine gelen hâtırada aklen isti'mâl eyleyip göre, Rahmânî midir yoksa şeytânî midir. Delîli budur ki, eğer kalbe düşen tarîkata ve dîne fâideli ve âhirete ve cânib-i Hakk'a teveccüh ve muhabbete nef'i var ise Rahmânî'dir, amel edeler. Değil belki dünyâya ve tabîatına lâzım ve münâsib ise şeytânîdir, terk edeler. Dahi her biri için delil çokdur, yoklana.

Ve dahi mühim ve lâzım olan budur ki, kimsenin sözüne ve işine tâbi' olmayalar. Zirâ, onlar, gayrı tasarruf etmiş olur. İmdi, gayra tasarruf olunmayıp, belki gayrıyı tasarrufa kasd eyleye. Hattâ ba'zı yere da'vet olundukda hemân kabûl etmeye ki, tasarruf olunmuş olur. Belki açlığın dinçliğine tutup bir bahâne ile def

eyleye. Enbiyâ ve evliyâ gayretin çekip tasarrufa mâlik olunca sabr eyleye. Eğer ziyâde ikdâm olunursa ücret-i kadem diye bir mikdâr şey'i kendi hâline ve da'vet sâhibinin hâline münâsib ala ki, kimseye tâbi' ve tasarruf olunmamış, belki kesb için varmış olur.

Ve dahi cemî'-i zamânda üç şeyi kendüye farz ve lâzım bile. Belki, sabır ve tevekkül ve kemâl-i fenâdır. **“Ve men yetevekkel alallâhi fehüve hasbuhu”** (Kim Allah'a güvenir, tevekkül ederse, O, ona yeter)¹⁴² âyetinin ma'nâsı zuhûra gele ki /114/ Allâh Teâlâ anı gayra muhtâc etmemekdir.

İmdi, bilmek gerek ki, Allâh'a tevekkül nedir?

Evvelâ budur ki, Allâh Teâlâ beni halk eyledi, bu kadar ihsân etti, çünkü, şimdiden sonra beni gayra muhtâc etmez. Hemân bizde kusûr olmaya, diye i'tikâd eyleye.

Sâniyen budur ki, kalbinde Allâh Teâlâ'dan gayrı komaya, zâhir vücûdunda kalbe hâkim, kalbde Hak hâkim ola, ki, cümle vücûd Allâh Teâlâ'nın kabzasında ve tasarrufunda olduğuna kemâl üzere ona keşf ve zâhir ola, tevhid ve tarikat sebebiyle. Hakikat-i tevekkül işte budur.

İmdi, Allâh Teâlâ kuluna kifâyet etmek tevekkülüne göredir. Azda az, çokda çok.

Ve ma'lûm olsun ki, sabır cemî'-i enbiyânın ve kibâr-ı evliyânın şânıdır ki, onunla muttasıf olup, bu âlem-i mülke nazar etmezler. Belki bunda fakr u ihtiyâcı ve mezelleti ve Hak yolunda mücâhadeyi ihtiyâr edip kalbleriyle âlem-i melekûta -ki, âlem-i rûh ve âlem-i ma'nâdır.- tâ rûh nedir, hakikat üzere bilip ve bulunca tamâm rûhu ve ona lâzım ma'nâları keşf ü zevk edip, vâsıl olduktan sonra rûhlarıyla âlem-i ceberûta teveccüh edip ona tâlib olurlar ki, o esmâ-yı Hak ve sıfât-ı Hak âlemidir. Tamâm bu sır hâsıl olup, Allâh Teâlâ'nın esmâsı ve sıfâtı keşf olup, bu cümle kâinâtın hakikatine vâsıl olur. Her zerre vücûdu nereden alır; dahi bekâsı ne iledir ve nice olur, bildikten sonra sırr ile zât-ı Hakk'ın vahdetin dahi cümleyi ihâtasın ve ihdâs ve icâd etmesin görüp, eşyâdan bir şey'in aslâ bir şeyde alâkası yok. Hep tasarruf Hakk'ın; belki Hak'dan gayrı bir vücûd dahi yok. Hemân vücûd ve hükm ve tasarruf cümle zâhir ve bâtın O'nunla kâimdir. O'nun için Ol Hayy u Kayyûm'dur, Ehad ve Samed'dir, lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehû küfüven ehad'dir.¹⁴³

Yâ men lâ Rabbe gayruhu ve lâ ilâhe sevâhu vefaknâ fi'l-kavli ve'l-ameli limâ tühibbühüm ve terdahum lâ mevcûde illâ Hû

15. M. 1109/3. 8.1697

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Rif'at, Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. III-IV, İstanbul 1299.

Ahmet Yüksel Özemre, Üsküdar'ın Üç Sırlısı, İstanbul 2004.

Atilla Çetin, “İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hankâhlar Hakkında”, Vakıflar Dergisi, Sayı 13, Ankara 1984.

Ayvansarayî Hüseyin, Hadîkatü'l-Cevâmî', (Haz. A. N. Galitekin), İstanbul 2001.
Ayvansarayî Hüseyin, Vefeyât-ı Ayvansarayî, Süleymâniye Ktp. Uşşâki Tekkesi Bl. Yz. Nu: 365.
Baha Tanman, "Selâmî Ali Efendi Tekkesi", İstanbul Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul 1994, s. 492.
Baha Tanman, "Selâmî Çeşmesi", İstanbul Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul 1994, s. 492-493.
Bandırmalizâde Ahmed Münib, Mir'ât-ı Turuk, İstanbul 1306
Bursalı M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, (Tıpkıbasım M. Tatçı-C. Kurnaz) Ankara 2000.
Bursalı İsmail Belîğ, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Bursa 1302.
Cahit Baltacı, Şeyh Selâmî Efendi, Hayatı ve Tarîkati, İstanbul 1984.
Cemaleddin Server Revnakoğlu, İstanbul Tekkeleri Tarihi Notları, Dîvân Edebiyatı Müzesi, Arşiv: A/41, B/115.
Evliyâlar Ansiklopedisi, C. X, İstanbul 1992.
Günay Kut-T. Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergeh-nâme", Varıa Turcica-IX, Türkische Miszellen, Robert Anhegger Armağanı, İstanbul 1987.
H. Kâmil Yılmaz, "Celvetiyye", TDVİA, C. VII, İstanbul 1993, s. 273.
H. Kâmil Yılmaz, "Selâmî Ali Efendi", Sahabeden Günümüze Allah Dostları, C. VIII., İstanbul 1995.
H. Kâmil Yılmaz, Azîz Mahmud Hüdâyî-Hayatı Eserleri Tarîkati, İstanbul 1999.
Hür Mahmut Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-19. Yüzyıl-, İstanbul 2003.
Hüseyin Vassâf, Sefine-i Evliyâ, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma bağışlar C. III, Nu: 2307.
İbrahim Hakkı Konyalı, Üsküdar Tarihi, İstanbul 1976.
İbrahim Hâs, Tezkiretü'l-Hâs (Veliler Tezkiresi), Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543.
İbrahim Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, C. II, İstanbul 1943.
İsmail Hakkı Bursavî, Silsilenâme-i Celvetiyye-Allah Dostları, (Haz. Rahmi Serin), İstanbul Tarihsiz.
Kâzım Çeçen, Üsküdar Suları, İstanbul 1961.
Mecmûa, Millet Ktp. AE/Şer'iyye Bl. Yz. Nu 1104.
Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Haz. A. Aktan ve diğerleri), C. III, İstanbul 1996.
Mehmed Tefvik Efendi, Mecmû'atü't-Terâcim, İÜ. Ktp. Ty. 192.
Mehmet N. Haskan, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, C. I, İstanbul 2001.
Mustafa Özdamar, Pîrân, İstanbul 2002.
Mustafâ Safâyî, Tezkire-i Safâyî, Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 2549.
Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin Efendi, Mecelletü'n Nisâb, Tıpkıbasım, Ankara 2000.
Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin, Risâletü't-Tâc, Ankara Millî Ktp. Yz. A.3913; Tâc-ı Çehar-Terk, İÜ. Ktp. Ty. 6700.
Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), C. I, Ankara 2001.
Nâimâ Tarihi, (Haz. Z. Danışman) C:VI, İstanbul 1967.
Necdet Yılmaz, Osmanlı Taplumunda Tasavvuf, İstanbul 2001.

- Niyazî-i Mısrî, Hızrıyye-i Cedîd, (Haz. Ali Toker), İstanbul 2001
- Nurhan Atasoy, Dervîş Çeğizi, İstanbul 2000.
- Osman Bey, Mecmûa'-i Cevâmi', İstanbul 1304.
- Osman Nuri (Ergin), Mecelle-i Umur-ı Belediye-I, İstanbul 1922.
- Osmanlı Arşivi Evkaf Defteri, II, Nu: 18114-IV, Nu: 31697.
- Ramazan Muslu, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul 2003.
- Reşat Ekrem Koçu, "Celvetî Tekkeleri", İstanbul Ansiklopedisi, C. VI. İstanbul 1963, s. 3429.
- Sadettin N. Ergun, Türk Mûsikisi Antolojisi, C. I-II, İstanbul 1943.
- Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiyye Ricalinin Teracim-i Ahvali)-Meşâyih ve Tekkeler , C. V, İstanbul 1996.
- Salim Yorgancıoğlu, Üsküdar Dergâhları, İstanbul 2004.
- Semavi Eyice, "İstanbul Şam-Bağdad Yolu Üzerindeki Mimarî Eserler", Tarih Dergisi, C. IX, Sayı: 13, s. 96.
- Şeyhî Mehmed Efendi, Vekâyi'ü'l-Fudalâ, C. II, İstanbul 1989.
- Şinasi Akbatu, "İstanbul Hamamları", Cumhuriyet'in 50. Yılında İstanbul 1973 Yıllığı, s. 486.
- Tarih-i Atâ, C. III, İstanbul 1292.
- Uşşâkî-zâde, Seyyid İbrahim, Zeyl-i Şakaik, Otto Harransowitz, Wisbaden, 1965.
- Zâkir Şükrü Efendi, "İstanbul Hankâhları Meşâyih", Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı, I, (Haz.Turgut Kut), Harvard 1995.

DİPNOTLAR

¹ Şeyhi Mehmed Efendi, Vekayî'ül-Fudalâ, C. II-III, (Haz. A. Özcan) , İstanbul 1989, s. 91; Ayvansarayî Hüseyin, Vefeyât-ı Ayvansarayî, Süleymâniye Ktp. Uşşâki Tekkesi Bl. Yz. Nu: 365, vr. 36a; aynı yazar, Hadîkatü'l-Cevâmî', (Haz. A. N. Galitekin), İstanbul 2001, s. 609; Mehmed Tevfik Efendi, Mecmû'atü't-Terâcim, İÜ. Ktp. Ty. 192, vr. 60b-61a; Bursalı M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, (Tıpkıbasım M. Tatçı-C. Kurnaz) Ankara 2000. C. I, s. 83; Hüseyin Vassâf, Sefine-i Evliyâ, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma bağışlar, C. III Nu: 2307, s. 20; Nail Tuman, Tuhfe-i Nâilî, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), C. I, Ankara 2001, s. 444; H. Kâmil Yılmaz, Azîz Mahmud Hüdâyî-Hayatı Eserleri Tarîkati, İstanbul 1999, s. 245; Aynı yazar, Sahabeden Günümüze Allah Dostları, C. VIII., İstanbul 1995, s. 277; Cahit Baltacı, Şeyh Selâmî Efendi, İstanbul 1984; Mehmet N. Haskan, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, c. I, İstanbul 2001, s. 317.

² Mehmet N. Haskan, "doğum tarihi bilinmeyen Selâmî Ali Efendi" demektedir. bk. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, c. I, İstanbul 2001, s. 317; Cahit Baltacı "Menteşe'nin Kuzkaya köyünde 1000/1592 tarihinde doğmuştur", şeklinde bir tesbitte bulunur. Hüseyin Vassâf, bazı tarihleri karşılaştırarak, şeyhin vefat ettiğinde (1104/1692) 60 yaşını geçmiş olduğunu çıkarmaktadır. Kesin bir tarih söz konusu olmamakla birlikte Vassâf'ın hesabına göre Selâmî 1630'lu yıllarda doğmuş olmalıdır. Bu tarih bize göre de daha mantıklıdır.

³ İsmail Hakkı Bursavi, Silsilenâme'sinde, Selâmî Efendi'den "Ahmed Selâmî" şeklinde bahseder. İsmail Hakkı, Selâmî'nin, babasının adının İsa, lakâbının Dizdâr-zâde olduğunu söyler. Herhalde bazı bilgileri Balıkesirli Dizdâr-zâde Ahmed Efendi ile karıştırmış olmalıdır. (bk. Silsilenâme-i Celvetiyye-Allah Dostları, (Haz. Rahmi Serin), İstanbul tarihsiz, s. 159.). Dizdâr-zâde için ayrıca bkz. Bandırmalı-zâde, Ahmed Münib, Mir'atü't-Turuk, Dersaadet 1306, s. 39.

⁴ Cahit Baltacı " kırk akçelik bir medreseye müderris..." (a.g.e., s. 5) demektedir. Bu tesbit yanlıştır.

⁵ Şeyhi Mehmed Efendi, A.g.e., s. 91; Uşşâki-zâde, Zeyl-i Şakâik, Otto Harransowitz, Wisbaden 1965, s. 688; Ayvansarayî Hüseyin: Vefeyât, vr. 36a; H. Kâmil Yılmaz, Azîz Mahmud Hüdâyî-Hayatı Eserleri Tarîkati, İstanbul 1999, s. 245.

⁶ "Abdullah Efendi, Hüdâyî Dergâhı'nda yetişmiş, Azîz Mahmud Hüdâyî'nin halîfesi Mu'kad Ahmed Efendi (ö. 1636)'den seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra bir müddet Manisa'da irşada memur olmuş, bilahare İstanbul'a gelmiştir. Burada önce Zeyrek Zaviyesi şeyhliğine daha sonra Atik Ali Paşa Camii'indeki Kâsım Çelebi zaviyesi şeyhliğine getirilmiştir. Buradan Tophane Kılıç Ali Paşa Camii ve Fatih Câmii vâizliğine tayin edilmiştir. Abdullah Efendi'nin Bî-çâre mahlasıyla yazdığı ilâhileri bulunmaktadır. 1068 (1657)'de vefat eden şeyhin kabri Üsküdar Miskinler Tekkesi'ndedir. H. Kâmil Yılmaz, Azîz Mahmud Hüdâyî-Hayatı Eserleri Tarîkati, İstanbul 1999, s. 245; Mehmet Nermi Haskan, a.g.e., c. I, s. 317-322; Evliyalar Ansiklopedisi, c. X, İstanbul 1992, s. 217.

⁷ Şeyhi Mehmed Efendi, a.g.e., s. 91; Ayvansarayî Hüseyin, Vefeyât-ı Ayvansarayî, Süleymâniye Ktp. Uşşâki Tekkesi Bl. Yz. Nu: 365, vr. 36a; Mehmed Tevfik Efendi, Mecmû'atü't-Terâcim, İÜ. Ktp. Ty. 192, vr. 60b-61a; Ahmed Rifat, Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, c. III-IV, İstanbul 1299. s. 47; İsmail Hakkı, Silsilenâme-i Celvetiyye'sinde (bk. s. 159) şöyle demektedir: "Selâmî Bursa'da oturmakta iken şeyhi Hüdâyî Hazretleri'nin âhirete yürümesinden sonra, yerine konulacak evlâdı olmadığından, müridler Ahmed (?) Selâmî Efendi'den rica edince Üsküdar'a nakledip, şeyhinin irşâd seccâdesine oturdu. Azîz Mahmud Hüdâyî ks. Hazretlerinden iki halife gelmiştir: Ahmed Selâmî Efendi, Cennet Efendi."

⁸ Mehmed Tefvîk, şeyhin bu serencâmını "Zâkir zâde şeyh Abdullah Celvetî'den ahz-i yed-i inâbet ve riyâzât-ı şâkkaya muvâzebet ile âbir-i kantara-i mecâz ve müstahlef ve mücâz olup mahrûsa-i Burusa'ya hicret ve bir zâviye binâ edip seccade-güster-i ikâmet iken..." (bk. a.g.e., aynı yer) ifadeleriyle anlatır.

⁹ Tâlib mahlâsıyla yazdığı şiirleri bir Divânçe'de (bkz. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bl. Nu: 807) toplanan Divitçi-zâde, bazı kaynaklarda Dutçu-zâde diye okunmaktaysa da, (mesela bkz. Mehmed Tevfik Efendi, Mecmû'atü't-Terâcim, İÜ. Ktp. Ty. 192, vr. 61a.) kelimenin aslı "Divitçi-zâde" (veya Devâtî-zâde)'dir.

¹⁰ Hüseyin Vassâf Bey, Selâmî'nin Hüdâyî Dergâhı şeyhliğine kadar yaşadığı hayatı şu cümlelerle özetler: "Menteşe'nin Kozyaka köyündendir. Meslek-i tahsile girip müderrisliğe kadar irtifâ eylemiş badehu kâdılık ve müftülük edip İstanköyü'nde bulunmuşdur. Tarîk-i tasavvufa sülûk hevesiyle Der-saadete gelip Zâkir-zâde Şeyh Abdullah Efendiye intisâb edip nice zamanlar mücâhedat

- ve riyâzatdan sonra nâil-i hilâfet olarak bu medresede bir zâviye binâsına muvaffak olmuştur. Bin doksan tarihinde Tâlib Efendi'den inhilâl eden Hüdâyî Âsitânesi meşihatine ta'yîn olun(du)." bk. Sefîne-i Evliyâ, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar C. III, Nu: 2307, s. 20, Ayrıca bkz. Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Haz. A. Aktan ve diğerleri), c. III, İstanbul 1996, s. 58.
- 11 Aziz Mahmud Hüdâyî'den sonra Hüdâyî Âsitânesi'ne post-nişin olanlar sırasıyla şu zatlardır: Mik'ad Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1049); Şeyh Seyyid Mesût Efendi (ö. 1067); Şeyh Gafûrî Mahmud Efendi (ö. 1078); Devâtî-zâde Şeyh Mehmed Tâlib Efendi (ö. 1090) ve Şeyh Selâmî Ali Efendi. bk. Zakir Şükrü Efendi, "İstanbul Hankâhları Meşayih", Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpinarlı Hatıra Sayısı, I, (Haz.Turgut Kut), Harvard 1995, s. 70.
- 12 Necdet Yılmaz, Osmanlı Taplumunda Tasavvuf, İstanbul 2001, s. 376.
- 13 Müstakîm-zâde S. Sadeddin, Risâletü't-Tâc, Ankara Millî Ktp. Yz. A.3913. vr. 12b-13b. Ayrıca bkz. Tâc-ı Çehar-Terk, İÜ. Ktp. Ty. 6700, 146b.
- 14 bk. Nurhan Atasoy, Derviş Çeğizi, İstanbul 2000, s. 206.
- 15 Ali Selâmî Efendi'nin görünüşü ve meşrebiyle ilgili bazı değerlendirmeler şöyledir: Mehmed Süreyya Bey "Meczûb-nakş, sâhib-i şuûr, şedîd ve mehib idi" (bkz. Sicill-i Osmanî, c. III, İstanbul 1996, s. 58); Hüseyin Vassâf ise, "Hayran ve mestâne meylî gâlib idi." der. bk. Sefîne.
- 16 H. Kâmil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî-Hayati Eserleri Tarikati, İstanbul 1999, s. 245; Aynı yazar, Sahabeden Günümüze Allah Dostları, c. VIII, İstanbul 1995, s. 277.
- 17 İsmail Hakkı Bursavî, A.g.e., s. 159. Kaynakların ittifakla belirttiği gibi Selâmî medrese tahsili görmüştür. İsmail Hakkı'nın bunu bilmemesi düşünülemez. Hazret bu ifadelerinde "ümmî" kelimesini her halde şeyhin, yazmadığını belirtmek için kullanmaktadır.
- 18 Ekrem Işın, Celvetîlik, İstanbul Ansiklopedisi, c. II, s. 395.
- 19 Hüseyin Vassâf, A.g.e.
- 20 Ayvansarayî Hüseyin, Vefeyât, vr. 36a; Ahmed Rif'at, Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, c. III-IV, İstanbul 1299. s. 47; H. Kâmil Yılmaz, Sahabeden Günümüze Allah Dostları, c. VIII, İstanbul 1995, s. 277. Selâmî Ali Efendi'nin Hüdâyî Âsitânesi şeyhliğinden ilk ayrılışında, yerine Bafıralı Halil Efendi tayin edilmiştir. Halil Efendi Mısır'a nefyedilince, yerine Divitçi-zâde'nin halifesi Şeyh Mustafa Efendi getirilmiştir. Selâmî Ali Efendi "Hatt-i Hümayun" ile tekrar şeyh olunca Mustafa Efendi'nin de meşihati kaldırılmıştır. Selâmî Efendi'nin vefatıyla (1103/1691) boşalan Hüdâyî Dergâhı'na Saçlı İbrahim Efendi'nin oğlu Abdülhay Efendi (ö. 1117/1705) şeyh olmuştur. bk. Mehmet N. Haskan, a.g.e., c. I, s. 98.
- 21 Hüseyin Vassâf, a.g.e., c. III, s. 20.
- 22 Bursalı M. Tahir, a.g.e. s. 83. Ayrıca bkz. Hüseyin Vassâf, a.g.e. c. III, s. 20.
- 23 Niyâzî-i Mısırî, İrfan Sofraları, (Haz. S. Ateş), s.151. Risâlenin bazı nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp. HM Ef. Bl. Yz. Nu: 3346/2; Pertev P. Yz. Nu: 261/6; İzmir Bl. Yz. Nu: 426.
- 24 Mecmûa, Millet Ktp. AE/Şer'iyye Bl. Yz. Nu 1104, 49a.
- 25 Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. III, s. 20; Mehmet Nermi Haskan, a.g.e., c. I, 98.
- 26 Niyâzî-i Mısırî, Hızrıyye-i Cedîd, (Haz. Ali Toker), İstanbul 2001, s. 13-14.
- 27 Ahmed Rif'at, şeyhin vefatının M. 1659/H. 1070 tarihinde olduğunu söylemekteyse de bu tarih yanlıştır. bk. Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, c. III-IV, İstanbul 1299. s. 47. Diğer bazı kaynaklar için bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, Vekâyî'ü'l-Fudalâ, c. II-III, (Haz. A. Özcan) , İstanbul 1989, s. 91; Ayvansarayî Hüseyin, (Vefeyât, vr. 36a); Mehmed Tefvik Efendi, (Mecmû'atü't-Terâcim, İÜ. Ktp. Ty. 192, vr.61a); Müstakîm-zâde Süleyman Sadettin Efendi, (Mecelletü'n Nisâb, Tıpkıbasım, Ankara 2000, vr. 256b); Mehmed Süreyya, (Sicill-i Osmanî, Haz. A. Aktan ve diğerleri, c. III, İstanbul 1996, s. 58), şeyhin vefât tarihi için 1103 tarihini vermektedir Hüseyin Vassâf, "hitâb-ı elest (H. 1103) tarih-i irtihalidir. H. 1104 de diyen vardır." der. bk. Sefîne-i Evliyâ, c. III, s. 20. Yine bk. Bursalı M. Tahir, a.g.e. s. 83; M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. III, İstanbul 1983, s. 153; H. Kâmil Yılmaz, a.g.e.; Mehmet N. Haskan, a.g.e., c. I, s. 98. Şeyhin vefatına "hitâb-ı elest" terkibiyle düşürülen tarih tam olarak 1103 tarihini vermektedir. Birkaç kaynaktaki zikredilen 1104 tarihi bu sebeple yanlış olsa gerektir.
- 28 Mehmed Tefvik, Mecmû'atü't-Terâcim, İÜ. Ktp. Ty. 192, vr.61a; Nail Tuman, Tuhfe-i Nâilî, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), c. I, Ankara 2001, s. 444.
- 29 Şeyh Hayrullah Tâceddîn er-Rifâî'nin "Gülgonce-i Âşıkân" adlı eserinden.
- 30 Salim Yorgancıoğlu, Üsküdar Dergâhları, İstanbul 2004, s. 125.
- 31 Müellif Selâmî Ali Efendi'nin ismini sehven "Muhammed" şeklinde kaydetmiştir. Ali şeklinde değiştirdik.

- 32 İbrahim Hâs, Tezkiretü'l-Hâs (Veliler Tezkiresi), Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543, vr. 231b.
- 33 Cemalettin Server Revnakoğlu, İstanbul Tekkeleri Tarihi Notları, Divân Edebiyatı Müzesi, B/115.
- 34 bk. Ramazan Muslu, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul 2003, s. 483.
- 35 Ayvansarayî Hüseyin, Vefeyât, vr. 36a; aynı yazar, Hadikatü'l-Cevâmi', (Haz. A. N. Galitekin), İstanbul 2001, s. 609; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Haz. A. Aktan ve diğerleri), c. III, İstanbul 1996, s. 58; Bursalı M. Tahir, a.g.e., s. 83, Hüseyin Vassâf, a.g.e. c. III, s. 20.
- 36 Hüseyin Vassâf, a.g.e. c. III, s. 20; Ayrıca bkz. Mehmed Süreyya, a.g.e., c. III, s. 58; Mehmet N. Haskan, a.g.e., c. III.
- 37 Baha Tanman, "Selâmî Ali Efendi Tekkesi", İstanbul Ansiklopedisi, c. VI, İstanbul 1994, s. 492; Ramazan Muslu, a.g.e., s. 482; Hür Mahmut Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-19. Yüzyıl-, İstanbul 2003, s. 538.
- 38 M. Nermi Haskan, a.g.e., c. I, s. 311; H. Kâmil Yılmaz, "Üsküdar Celvetî Tekkeleri", Üsküdar Sempozyumu I, İstanbul 2003, s. 189.
- 39 Günay Kut-Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergeh-nâme", Varia Turcica-IX, Türkische Miszellen, Robert Anhegger Armağanı, İstanbul 1987, s. 224. Selâmî'nin yaptırdığı üç âsitâne vardır. Eserde bu beyitlerin hangisi için söylendiği belli değildir. Tahminen buraya aldık.
- 40 C. Server Revnakoğlu, İstanbul Tekkeleri Tarihi Notları, Divan Edebiyatı Müzesi Arşivi, A/41. Ayrıca bkz. Mustafa Aşkar, "Son Dönem Tekke Mecmûalarından Yeşil-zâde Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekayâ'sı", Tasavvuf, 3 (Nisan 2000), s. 155; Reşat Ekrem Koçu, "Dergâh", İstanbul Ansiklopedisi, c. VIII, İstanbul 1966, s. 4478. Mustafa Özdamar, Dersaadet Dergâhları, İstanbul 1994, s. 226.
- 41 Zakir Şükrü Efendi, "İstanbul Hankâhları Meşayihî", Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı, I, (Haz.Turgut Kut), Harvard 1995, s. 74.
- 42 bk. Haskan, a.g.e., c. I, s. 312 vd.
- 43 Baha Tanman, "Selâmî Ali Efendi Tekkesi", İstanbul Ansiklopedisi, c. VI, İstanbul 1994, s. 492; Ramazan Muslu, a.g.e., s. 480; Hür Mahmut Yücer, a. g.e., s. 539.
- 44 Mahallenin adının Selâmsız" şeklinde anılmasıyla ilgili olarak eserin "Menâkıbı" bölümüne bk.
- 45 Besim Çeçener, "Üsküdar Türbeleri ve Mezarlıkları", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, s. 49/328, İstanbul 1975, s. 18-27.
- 46 Mehmet Nermi Haskan, A.g.e., s. 317-322; H. Kâmil Yılmaz, Sahabeden Günümüze Allah Dostları, c. VIII., İstanbul 1995, s. 277; Evliyalar Ansiklopedisi, c. X, İstanbul 1992, s. 217; Ramazan Muslu, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul 2003, s. 73. M. Özdamar, Dersaadet Dergâhları, İstanbul 1994, s. 232
- 47 Salim Yorgancıoğlu, Üsküdar Dergâhları, İstanbul 2004, s. 122.
- 48 Mustafa Aşkar, "Son Dönem Tekke Mecmûalarından Yeşil-zâde Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekayâ'sı", Tasavvuf, 3 (Nisan 2000), s. 154; Reşat Ekrem Koçu, "Dergâh", İstanbul Ansiklopedisi, c. VIII, İstanbul 1966, s. 4478.
- 49 Mehmet Nermi Haskan, a.g.e., s. 317-322.
- 50 Mehmet Nermi Haskan, a.g.e., s. 317-322.
- 51 Zakir Şükrü Efendi, "İstanbul Hankâhları Meşayihî", Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı, I, (Haz.Turgut Kut), Harvard 1995, s. 71
- 52 Osmanlı Arşivi Evkaf Defteri I, Nu: 230 ve Nu: 544
- 53 M. N. Haskan, a.g.e., c. I.
- 54 Ramazan Muslu, a.g.e., s. 481; Hür Mahmut Yücer, a.g.e., s. 538.
- 55 bk. Reşat Ekrem Koçu, "Dergâh", İstanbul Ansiklopedisi, c. VIII, İstanbul 1966, s. 4478. Yeşil-zâde M. Sâlih Efendi, ayin gününü "Çarşamba" olarak tesbit etmektedir. bk. Mustafa Aşkar, a.g.m. s. 155.
- 56 Baha Tanman, "Selâmî Ali Efendi Tekkesi", İstanbul Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul 1994, s. 492; H. Kâmil Yılmaz, "Üsküdar Celvetî Tekkeleri", Üsküdar Sempozyumu I, İstanbul 2003, s. 190.
- 57 Mehmet N. Haskan, a.g.e., c. I, s. 310.
- 58 Mehmet N. Haskan, a.g.e., c. I, s. 310.
- 59 Haskan, a.g.e., c. III, s. 1170.
- 60 Bu menâkıbın bir varyantını Mustafa Özdamar şöyle tesbit etmektedir:

“Selâmi Ali Efendi, vaktiyle adı Selâmiyye Çarşısı olan yerden geçerken selâmsız, sabahsız geçermiş hep. Selâm, malum: Selâmün Aleyküm! Sabah da: Sabah şerifleri hayrolsun! Hayırlar fetholsun, şerler def olsun! Siftahınız helal olsun! Rızkınız açık ve bereketli olsun. Haram uzak dursun, helal buyursun! Örf bu, adet bu, edeb bu, sünnet bu amma... Selâmi Ali Efendi Selâm vermiyor, veremiyor, bu cadde ve çarşı esnafına... Başka her yerde bir selâm ırmağı gibi aktığı halde. Bir böyle, iki böyle, üç böyle sürüp gidince, ‘bu selâmsızlık, Selâmiyye esnafı, bağlı buldukları Esnaf Şeyhin bildiriyorlar durumu. Üzüldüklerini belirtiyorlar.

-Selâmî Efendi bize selâm vermiyor!

-Selâmsız bu adam, selâmsız!...Esnaf Şeyhi de kalkıyor, doğru Selâmiye Dergâhına giderek konuyu açınca, Selâmi Ali Efendi:

-Gel, diyor, şimdi benim katırıma bineceksin, oradan birlikte geçeceğiz. Bakalım sen selâm verebilecek misin? Kalkıyorlar ve biri bir katıra diğeri bir katıra biniyorlar, yola koyuluyorlar. Selâmiyye cadde ve çarşısından geçerken Esnaf Şeyhini aniden bir ürpenme. bir korku, bir dehşet sarıyor. O dehşet içinde nereye bakacağını şaşırveriyor. Çünkü nereye, hangi tarafa baksa, gördüğü, insan gövdesinde kurt, köpek, tilki, domuz, sırtlan ve çakal başı!...Selmanıpak caddesine ulaşıp da normal ahvâle girilince, Selâmi Ali Efendi:

-Ne dersiniz Şeyh Efendi, Selâm verilir mi bu mahlûkata? Esnaf Şeyhi, son derece üzgün ve perişan:

-Verilmez şeyhim, verilmez! diyebiliyor ancak.

-Zamirleri o kadar berbat ki, içlerine sığmamış, dışlarına da taşmış. Malumunuz, o görünen sûretler siyretlerinin resmi. Esnaf Şeyhi, bu görüşmeden bir gün sonra Selâmiye Çarşısına gidince, esnafa:

-Şikâyetiniz yersizdir. Selâmsız olan Selâmi Ali Efendi değil, sizsiniz. Bu çarşı selâmsız, bu cadde selâmsız...Diyerek sebebini izah ediyor:

-İçinizde ne varsa, dışınıza o sızar. Sûretlerinizde sûretlerinizi görür, ârifler. Selâmi Ali Efendi bir ârif. Dün, bu vakitlerden az önce birlikte geçtik buradan. Bana da gösterdi buradaki ahvali. Hepiniz kurt, köpek, tilki, domuz, sırtlan ve çakal suretindeydiniz. Haramın garamın, ihtikârın, tefenin daleveranın neticesi bu. Bunları terk ederek bir an evvel insâniyetinize dönmeye bakın! Aksi takdirde sizi cennet değil, cehennem de kabul etmez, bilesiniz! Halinize bakmadan bir ârif-i billah’a ta’nediyor, selâmsız diyorsunuz ha!... Selâmsız olan Selâmi Ali Efendi değil, sizsiniz, bu çarşı selâmsız, bu cadde selâmsız!...İşte o tarihten sonra bu cadde ve semtin adı Selâmsız kaldı, derler. (bk. Mustafa Özdamar, a.g.e., s. 233.).

61 Mustafâ Safâyî, Tezkire-i Safâyî, Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 2549, vr. 223a; Mehmed Tefvik Efendi, a.g.e., vr.68b; Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Ankara 2001, I/140; Ramazan Muslu, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul 2003, s. 475.

62 Ramazan Muslu, a.g.e., s. 476.

63 Mustafâ Safâyî, Tezkire-i Safâyî, Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 2549, vr. 210b; M. N. Haskan, a.g.e., c. I, s. 168.

64 Osmanlı Arşivi Evkaf Defteri II, No: 18114 ve IV, No: 31697. Ayrıca bkz. Haskan, a.g.e., c. I, s. 312.

65 Ahmet Yüksel Özemre, Üsküdar’ın Üç Sırlısı, İstanbul 2004, s. 87.

66 Mehmed Tefvik Efendi, a.g.e., aynı yer.

67 Ayvansarayî Hüseyin, Vefeyât-ı Ayvansarayî, Süleymâniye Ktp. Uşşâki Tekkesi Bl. Yz. Nu: 365, vr. 36b.

68 Ahmed Münib, Mir’âtü’t-Turuk, Dersaadet 1306, s. 43.

69 Bursalı M. Tahir, a.g.e., s. 83

70 Hüseyin Vassâf, a.g.e., c. III, s. 20. Vassâf bu ilâhînin Turşucu-zâde Hafız Mehmet Efendi tarafından bestelendiğini tesbit etmektedir.

71 Cahit Baltacı, Şeyh Selâmî Efendi, İstanbul 1984, s. 6. Selâmî Efendi’nin basılan ve bilinen bir tek risâlesi vardır. Yazarın “Risâleler” ifadesi doğru değildir.

72 Mustafa Özdamar, Pîrân, İstanbul 2002, s. 417-418.

73 Süleyman Uludağ, Tasavvuf Açısından Gelenek ve Yenileşme, (bk. İslam Gelenek ve Yenileşme, İSAM İstanbul 1996, s. 67 vd.) adlı bildirisinde şöyle bir görüş serdetmektedir:

“Tasavvufta, önceki sûfiler tarafından tesis edilen kaideler, adâb, erkân ve usul yani yol ve yöntem büyük önem taşır. bir müridin, gelenekten gelen bu kurallara uymadan hedefine varması mümkün değildir ve usule uymayan vüsulden mahrum kalır denilir. Edep ve erkân dokunulmazlığı olan değiştirilemez kurallardır. Hatır kalsın yol kalmassın, hâtır kırılırsa kırılınsın yeter ki usul bozulmassın, kan et kanun etme (yeni bir şey ortaya atma, kan eden gelsin, kanun eden gelmesin gibi cümlelerle hep bu anlayış dile getirilmiştir. Tasavvufta geleneğe aykırı olarak ortaya atılan yeni görüş ve uygulamalara tarikat bid’ati denir. Edep ve erkân sapmaları önleyerek geleneğin devamını sağlar...” a. g. m. s. 69. Biz bu-

rada serdedilen görüşü bazı hususlarda katılmakla birlikte, tarikat erkânının değişmeme husûsunu, pîr veya müşhidin koyduğu kurallar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Zira her müşhid, erkâna ilavelerde veya çıkarmalarda bulunabilir. Esasen, değiştirilemeyen şey, müşhidin koyduğu kuralların derviş tarafından değiştirilememesidir. Bunu böyle anlamak gerekir. Örneğin Halvetî tâcının şekli bellidir, ancak önceden Kâdirî olmak hasebiyle mesela Mısrî, Halvetî tâcının ortasına bir Kâdirî gülü ekleyerek yenilik yapmakta ve söz konusu tâca yeni bir anlam yüklemektedir. Süleyman Uludağ'ın kasdettiği usûllerin değiştirilmemesi hususu, müşhidin erkânı bazında ele alınmalı ve bu değiş-tirmeyi dervişin yapamayacağı şeklinde kabul edilmelidir. Hülâsa her erkân, kurucusundan itibaren müceddit müşhidler tarafından kısmen veya tamamen değiştirilerek günümüze gelmektedir.

74 Ebu Necib Sühreverdî, Âdabü'l-Mürîdîn, Kahire tarihsiz.

75 Şihâbüddin Ömer Sühreverdî, İrşâdü'l-Mürîdîn, Bayezîd Ktp. (Amasya), Yz. Nu: 1074/4.

76 Muhammed b. Hasan Halvetî, El-Adâbü's-Seniyye limen Yuridu Tarîka Sâdâtî'l-Halvetiyye, Süleymaniye Ktp. Dügümlü Baba Bl. Nu: 218.

77 Sinân B. Yakub, Sünen-i Meşâyihî'l-Halvetiyye, Bayezîd İl Halk Ktp. (Amasya), Yz. Nu 1540/8.

78 Muhammed b. Abdullah el-Hânî, El-Behcetü's-Seniyye fi Adâbi't-Tarîkati'l-Aliyyeti'n-Nakş-bendiyye, İstanbul 1989; Eserin çevirisi için bk. Muhammed b. Abdullah el-Hânî, Adâb, (çev. A. Hüsrevoğlu), İstanbul 1995.

79 el-Humeyrî İbnü's-Sabbağ, Dürretü'r-Esrâr ve Tuhfetü'l-Esrâr, (Haz. İbrahim Er-Rifâî), Dârü'r-Rifâî, Mısır 1993.

80 Hariîrî-zâde M. Kemâleddin, Risâle-i Kenzü'l-Feyz, Süleymaniye Ktp. H. Mahmud Ef. Bl. Nu: 2631.

81 Abdülkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risâlesi, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991.

82 Hucvirî, Keşfü'l-Mahcûb, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.

83 Ebu Nasr Serrâc Tûsî, El-Luma-İslam Tasavvufu, (Haz. H. Kâmil Yılmaz), İstanbul 1996.

84 Sülemî, Sülemî'nin Risâleleri, (Çev. Süleyman Ateş), Ankara 1981. (Risâlenin Çevirisi bu eserin içindedir.)

85 Sühreverdî, Avârifü'l-Maârif-Tasavvufun Esâsları, (Haz. H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul 1990.

86 Kelabazî, Doğuş Devrinde Tasavvuf-Taarruf, İstanbul 1992. Bu kaynaklar için toplu bir değerlendirme de yapılmıştır. bk. Mustafa Aşkar, Tasavvuf Tarihi Literatürü, Ankara 1999.

87 Bolulu Himmet Efendi, Adâb-ı Hurde-i Tarikat, Topkapı Sarayı Ktp. Nu: 181, Yp. 1b-2a.

88 Elimizdeki tasavvuf mûsikisi mecmûasından alınmıştır.

89 bk. Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Mesneviler, İstanbul 1999, s. 222

90 Süleymaniye Ktp. İzmir Bl. Yz. Nu: 340.

91 Diyanet Vakfı İSAM Ktp. Nu: 30253; Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, Nu: 3026; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Bl. Nu: 4667; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. Nu: 4894; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Ktp., Genel, Nu: 4894; Nu: 312/1. İstanbul Belediye Ktp. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bl. 389, 428, 441, 1017.

92 Süleymaniye Ktp. İbrahim Ef. Bl. Nu: 439.

93 Bolulu Himmet Efendi, Tarikat-nâme, (Manzum), Millet Ktp. Ali Emiri T. Yz. Bl. Nu: 509; Bolulu Himmet Efendi, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. Nu: 2548; Bolulu Himmet Efendi, Adâb-ı Hurde-i Tarikat, (Mensur), Süleymaniye Ktp. İzmir Bl. Nu: 60365; İÜ. Merkez Ktp. Nu: 14986; 6389; Topkapı Sarayı Ktp. Nu: 181.

94 Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa Bl. Nu: 2726.

95 Yapı Kredi Bankası Ktp. 15988.

96 İstanbul Belediye Ktp. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bl. Nu: 797, 1259; Süleymaniye Ktp. Hacı H. Paşa Bl. Nu: 758; Mevlânâ Müzesi Yz. Nu: 130.

97 Yapı Kredi Bankası Ktp. Nu: 81.

98 İstanbul Belediye Ktp. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bl. Nu: 1157.

99 Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa Bl. Nu: 438, yp.385-390.

100 Yapı Kredi Bankası Ktp. Nu: 259.

101 İÜ. Merkez Ktp. Yz. Nu: 2057.

102 Ömer Fuâdî, Menâkıb-ı Şerif-i Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şa'bân-ı Velî, Kastamonu 1875, s. 32.

103 Şeyh Ömerü'l-Fuâdî, Terceme-i Miyâr-ı Tarikat, Millî Kütüphaneye Yz. Nu: A-951, 140b-144b

104 M. Tatcı Ktp. Nüshası; İÜ Ktp. Nu: 1577; Belediye Ktp. Osman Ergin Yz. Nu: 382, 443; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Bl. 2857; Millet Ktp. Ali Emiri Bl. Nu: 1181; Yapı Kredi Bankası Ktp. Nu: 81; Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. yz. Nu: 10818.,20 yk.

- 105 Süleymaniye Ktp. Mihrimâh Sultan Bl. Yz. Nu: 300.
- 106 Şeyh Muhammed Nazmî, Miyâr-ı Tarikat-ı İlahiyye, Süleymaniye Ktp. HH Paşa Bl. Nu: 693, Aynı Ktp. Saliha Hatun Bl. Nu: 105; İÜ Ktp. A.4082/2.
- 107 Niyâzi-i Mısrî, Risâle-i Usûl-i Tarikat, Çorum İl Halk Ktp. Yz. Nu 845/1.
- 108 Şeyh Abdullah Salahaddîn-i Uşşaki ve Şeyh Abdurrahman Samî-i Uşşâkî, Tuhfetü'l-Uşşâkiyye (Uşşâkî Sâliklerinin Adâbı), (Haz. M. Erol Kılıç), İstanbul 1998.
- 109 Mehmed Emin el-Akşehrî, Tarîkü's-Sevâb ve Menfaat-i Hasene (Tasavvuf Adâb ve Erkânı), (Haz. Necdet Yılmaz), İstanbul 2001.
- 110 Azîz Mahmud Hüdâyî, Arapça ve Türkçe Tarikat-nâme, (Haz. Nevzat Özkan), Kayseri 1998.
- 111 Azîz M. Hüdâyî, Tarikat-nâme, (Haz. Nevzat Özkan), Kayseri 1998.
- 112 Bu cümle Tarikat-name'nin OE ., (Yz. 1081, 5a) nüshasında "Tâcda lâzım olan dahi tarikatlerinin alâmetleri mikdârı ola." şeklindedir. Bu nüshaya göre Selâmî Efendi 13 dilimli Celvetî tâcını değiştirmemiştir.
- 113 Metin içindeki sayfa numaraları matbu nüshaya aittir.
- 114 en-Necm (53/17)'e işâret edilmektedir.
- 115 en-Necm, 53/9.
- 116 el-Feth, 48/29.
- 117 Ebû Amr Yûsuf bin Abdullâh bin Abdülbirr, Temhîd li-İbni Abdil-birr, Mağrib 1387, 8/66.
- 118 Kaynağına ulaşılamadı.
- 119 el-Hadîd, 57/21.
- 120 el-Hucûrât, 49/13.
- 121 el-Necm, 53/39.
- 122 el-Mü'minûn, 23/51.
- 123 Hilyetu'l-Evliyâ, 2/286; İsmâil bin Muhammed el- Aclûnî el-Cerrâhî, Keşfu'l-Hafâ, Beyrut 1405, 1/469 (1247).
- 124 Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, 2/384 (2669)
- 125 Bu cümle Tarikat-nâme'nin OE ., (Yz. 1081, 5a) nüshasında "Tâcda lâzım olan dahi tarikatlerinin alâmetleri mikdârı ola." şeklindedir. Bu nüshaya göre Selâmî Efendi 13 dilimli Celvetî tâcını değiştirmemiştir.
- 126 Muhammed bin İsmâil Ebû Abdullâh el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, Beyrut 1987, 5/2283 (5817) ; Muslim bin Haccâc Ebû Hüseyin, Sahîhu Muslim, Beyrut ty., 4/2034 (2640); Muhammed bin İsâ Ebû İsâ et-Tirmizî, Sünenü't-Tirmizî, Beyrut ty., 4/595 (2385).
- 127 el-Mâide 5/13.
- 128 el-Bakara 2/191.
- 129 Yûsuf 12/108.
- 130 el-Enfâl 8/28; et-Tegâbûn 64/15.
- 131 Sâd 38/22.
- 132 el-Furkân 25/74.
- 133 el-Enbiyâ 21/107.
- 134 Kaynağına ulaşılamadı.
- 135 Buna benzer hadisler için bkz: Tirmizî, Sünenü't-Tirmizî, Beyrut ty, 4/601 (2398); Muhammed bin Hibbân bin Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî, Sahîhu İbn-i Hibbân, Beyrut 1993, 7/160; Hâkim en-Nişâbûrî, el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn, Beyrut 1990, 1/99.
- 136 Buhârî, Sahîh, 4/310 (1078); Muslim, Sahîh, 4/2171 (2819); Tirmizî, Sünen, 2/268 (412).
- 137 Belediye nüshasında "kômür tutmak" ifadesinin altında küçük harflerle "hamur tutmak" (s. 13) ifadesi yer almaktadır.
- 138 el-Furkân 25/74.
- 139 Ahmed bin el-Hüseyin bin Alî bin Mûsâ Ebû Bekir el-Beyhakî, Sünen-'l-Beyhakî el-Kübrâ, Mekke-i Mükerreme 1994, 10/219; Ebû Nuaym Ahmed bin Abdullâh el- Isfehânî, Hilyetu'l-Evliyâ, Beyrut 1405; 10/82.
- 140 el-İsrâ 17/44.
- 141 et-Tevbe 9/103.
- 142 et-Talâk 65/3.
- 143 el-İhlâs (112/1-4)'a işâret edilmektedir.